

Κεφάλαιο 5

Η Κλασική Εποχή 478–323 π.Χ.

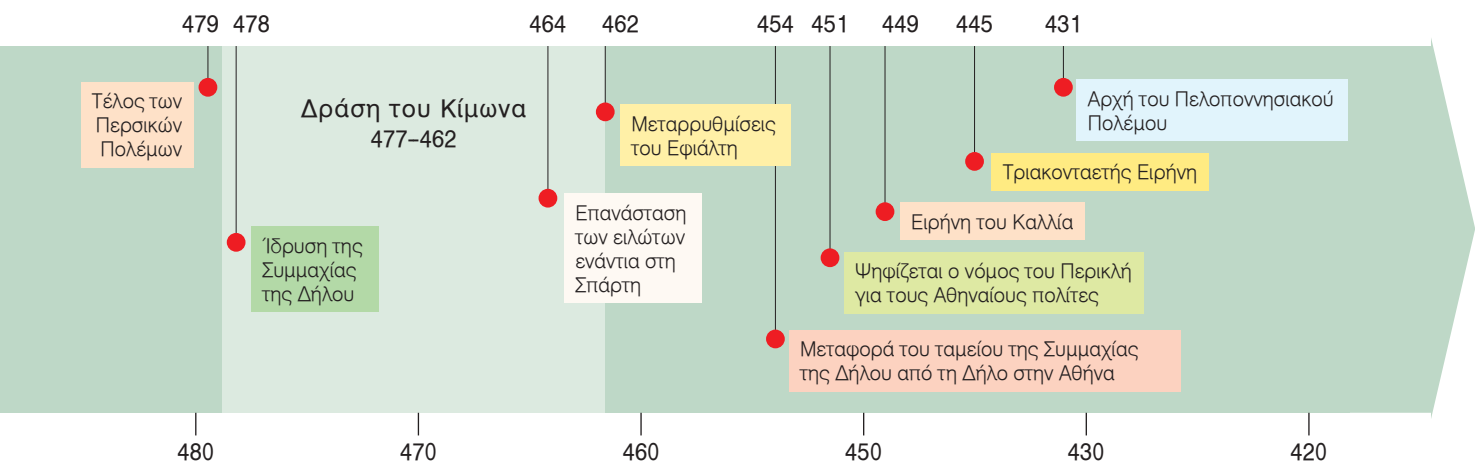
Κλασική Εποχή ονομάζουμε την περίοδο της αρχαίας ελληνικής ιστορίας που αρχίζει με την ίδρυση της Συμμαχίας της Δήλου (478 π.Χ.) μετά το τέλος των Περσικών Πολέμων (479 π.Χ.) και τελειώνει με το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου (323 π.Χ.). Η Κλασική Εποχή καταλαμβάνει δηλαδή το μεγαλύτερο μέρος του 5ου και του 4ου αιώνα π.Χ. Οι ιστορικοί ονόμασαν την εποχή αυτή κλασική, γιατί ο πολιτισμός που αναπτύχθηκε τότε έχει ποικιλία και δημιουργική δύναμη. Ο πολιτισμός αυτός έγινε πρότυπο για ολόκληρες εποχές στην ευρωπαϊκή αλλά και στην παγκόσμια ιστορία. Για την Κλασική Εποχή έχουμε πολλές αρχαιολογικές και γραπτές πηγές που αφορούν κυρίως την Αθήνα.

1. Ο ελληνικός κόσμος μετά τους Περσικούς Πολέμους – Ακμή και παρακμή της Αθήνας

Αντίθετα με τις προηγούμενες περιόδους, για την Κλασική Εποχή οι σύγχρονοι ιστορικοί έχουν πολλές και διαφορετικές **πηγές**.

Τον 5ο αιώνα π.Χ., μετά τη νίκη ενάντια στον Πέρση βασιλιά, οργανώθηκε η Συμμαχία της Δήλου. Στην Αθήνα το πολίτευμα πήρε την πιο δημοκρατική του μορφή. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στην Αθήνα και στη Σπάρτη κατέληξε στον Πελοποννησιακό Πόλεμο που τελείωσε στο τέλος του αιώνα με την ολοκληρωτική ήττα της Αθήνας.

Α. Η Πεντηκονταετία – Αθηναϊκή ηγεμονία και δημοκρατία

Τα 50 περίπου χρόνια μετά από το τέλος των πολέμων με το Περσικό Βασίλειο μέχρι το ξέσπασμα του Πελοποννησιακού Πολέμου ονομάζονται **Πεντηκονταετία**. Η Αθήνα ήταν τώρα ισχυρότερη και στα χρόνια αυτά έκανε σταθερή την ηγεμονία της στον ελληνικό κόσμο.

Η ίδρυση και η δράση της Συμμαχίας της Δήλου

Για το Θεμιστοκλή μάθαμε στις σ. 85, 86.

Λίγο μετά το τέλος των Περσικών Πολέμων, η Αθήνα οργάνωσε μια συμμαχία ελληνικών πόλεων-κρατών, τη **Συμμαχία της Δήλου**. Οι Αθηναίοι στρατηγός **Αριστείδης** όρισε το φόρο που θα πλήρωναν οι συμμαχικές πόλεις-κράτη στο κοινό ταμείο. Το ταμείο κάλυπτε τις ανάγκες της Συμμαχίας. Ο **Θεμιστοκλής**, αν και είχε σημαντική πολιτική και στρατιωτική δράση την εποχή των Περσικών Πολέμων, δε συμμετείχε ενεργά στη Συμμαχία της Δήλου.

Με ηγέτη τον Αθηναίο στρατηγό **Κίμωνα** (γιο του Μιλτιάδη), η Συμμαχία της Δήλου είχε πολλές **στρατιωτικές επιτυχίες**. Η πολιτική του Κίμωνα ήταν πόλεμος με τους Πέρσες σατράπες και φιλία με τη Σπάρτη.

Η ίδρυση της **Συμμαχίας της Δήλου** σκοπό είχε να αντιμετωπίσει το Περσικό Βασίλειο και να απελευθερώσει τις ελληνικές πόλεις-κράτη της δυτικής Μικράς Ασίας από την εξουσία του Πέρση βασιλιά. Στην πραγματικότητα όμως η Συμμαχία της Δήλου έδωσε την ευκαιρία στους Αθηναίους να σταθεροποιήσουν την ηγεμονία τους στον ελληνικό κόσμο. Πράγματι, από πολύ νωρίς η Αθήνα προωθούσε τα συμφέροντά της, δηλαδή την κυριαρχία στο Αιγαίο, που της εξασφάλιζε τον έλεγχο του εμπορίου και επάρκεια σε σιτηρά.

Άποψη του αρχαιολογικού χώρου στη Δήλο (Κυκλάδες).

Ενώ η Αθήνα ασχολήθηκε με τη Συμμαχία της Δήλου, η Σπάρτη είχε τα δικά της προβλήματα στην Πελοπόννησο. Το 464 π.Χ. βρέθηκε σε πολύ άσχημη θέση, όταν, ύστερα από ένα σεισμό, οι είλωτες της Μεσσηνίας έκαναν επανάσταση. Οι Σπαρτιάτες ζήτησαν βοήθεια όχι μόνο από τους Πελοποννήσιους συμμάχους τους, αλλά και από την Αθήνα.

Ο Κίμωνας έπεισε τους Αθηναίους να στείλουν βοήθεια και πήγε ο ίδιος αρχηγός. Οι Σπαρτιάτες όμως ύστερα από λίγο έδιωξαν τους Αθηναίους οπλίτες. Πολλοί Αθηναίοι θεώρησαν ότι η πολιτική του Κίμωνα, δηλαδή η **φιλία με τη Σπάρτη**, ήταν αποτυχία. Έτσι ο Κίμωνας εξορίστηκε και τελείωσε η περίοδος φιλίας ανάμεσα στη Σπάρτη και την Αθήνα. Με τον Κίμωνα εξόριστο και με τους νέους πολιτικούς που εμφανίστηκαν στην Αθήνα άνοιξε ο δρόμος για τις μεταρρυθμίσεις που ενίσχυσαν τη δημοκρατία.

Η μεταρρύθμιση του Άρειου Πάγου και η δημοκρατία του Περικλή

Από την εποχή που ο Κλεισθένης έκανε τις μεταρρυθμίσεις, το 508 π.Χ., και μέχρι το 462 π.Χ. οι αρχηγοί των μεγάλων αριστοκρατικών οικογενειών της Αθήνας ρύθμιζαν την πολιτική ζωή, γιατί ακόμη η εξουσία ήταν κυρίως στα χέρια των αριστοκρατών.

Ο **Εφιάλτης** και ο **Περικλής** έκαναν το 462–461 π.Χ. ένα νόμο που αφαιρούσε από τον **Άρειο Πάγο** πολλά από τα προνόμιά του. Το παλιό αριστοκρατικό συμβούλιο έχασε τη δύναμή του και πολλές από τις εξουσίες του πέρασαν στη Βουλή των Πεντακοσίων, στην Εκκλησία του Δήμου και στα δικαστήρια.

Το σημαντικότερο στο δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας ήταν ότι κάθε πολίτης μπορούσε να συμμετέχει στα κοινά. Τις αποφάσεις τις έπαιρνε η πλειοψηφία των πολιτών. Το κεντρικό όργανο στο δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας ήταν η λαϊκή συνέλευση, η **Εκκλησία του Δήμου**. Άλλο βασικό όργανο ήταν η **Βουλή των Πεντακοσίων**. Το λαϊκό δικαστήριο ονομαζόταν **Ηλιαία**.

5.2

Πνύκα: η Εκκλησία του Δήμου συνεδριάζε στο λόφο της Πνύκας, κοντά στην Ακρόπολη. Συνεδριάζε τέσσερις φορές το μήνα. Για σημαντικά θέματα έπρεπε να είναι παρόντες τουλάχιστον 6.000 πολίτες.

Υπήρχαν ακόμη πάρα πολλοί αξιωματούχοι. Η θητεία τους κρατούσε ένα χρόνο και αποτελούσαν την εκτελεστική εξουσία. Οι περισσότεροι αξιωματούχοι έπαιρναν τα αξιώματά τους με κλήρο (**κληρωτοί**). Ορισμένοι πολύ σημαντικοί αξιωματούχοι, όπως οι **δέκα στρατηγοί**, ήταν **αιρετοί**, εκλέγονταν δηλαδή από την Εκκλησία του Δήμου.

Ο Περικλής επίσης όρισε με νόμο ότι Αθηναίος πολίτης δεν ήταν μόνο όποιος είχε πατέρα Αθηναίο πολίτη αλλά και μητέρα κόρη Αθηναίου πολίτη. Το μέτρο είχε σκοπό να περιορίσει τον αριθμό όσων είχαν τα πλεονεκτήματα του πολίτη της Αθήνας.

Ο Περικλής έκανε και το νόμο που **όρισε τους μισθούς**, στην αρχή για τους δικαστές και αργότερα και για άλλους αξιωματούχους. Έτσι όλοι οι πολίτες συμμετείχαν στη δικαιοσύνη και στη διακυβέρνηση της Αθήνας.

5.3

Η οδός των Παναθηναίων

Στοά

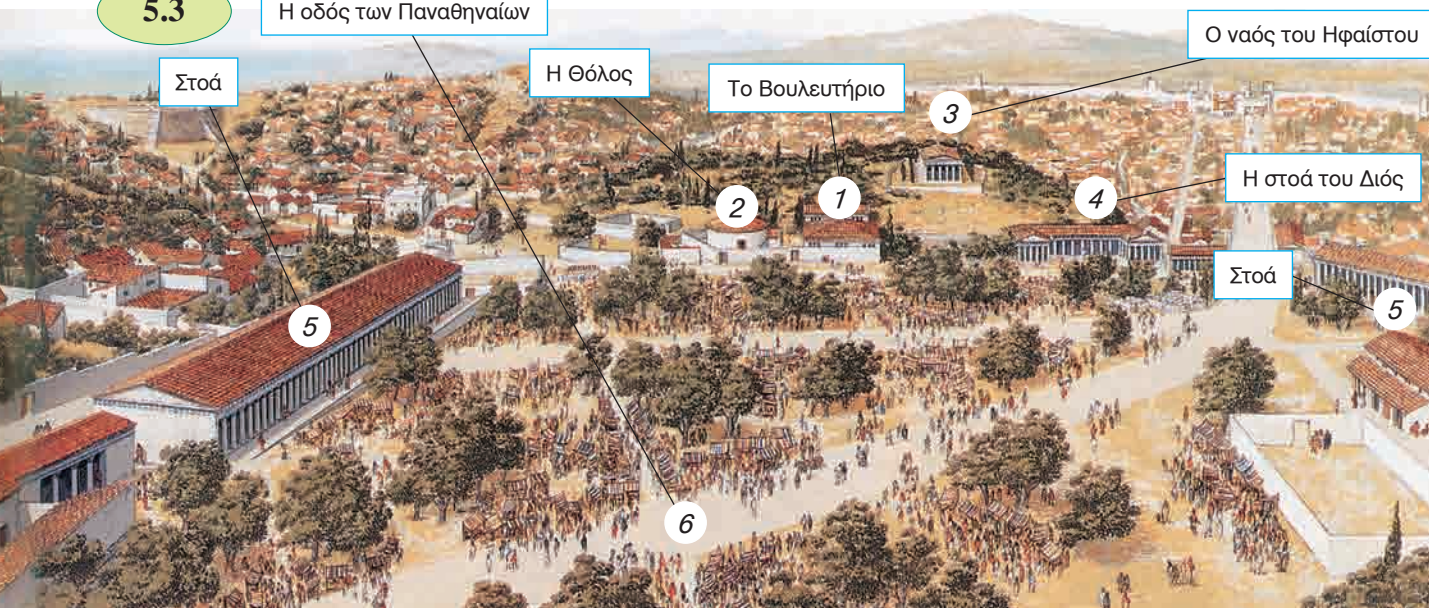
Η Θόλος

Το Βουλευτήριο

Ο ναός του Ηφαίστου

Η στοά του Διός

Στοά

Αναπαράσταση της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας, όπως ήταν στο τέλος του 5ου αιώνα π.Χ. Την εποχή του Σόλωνα (6ος αιώνας π.Χ.) δημιουργήθηκε ο χώρος της Αγοράς εκεί που παλιότερα υπήρχε νεκροταφείο. Στους επόμενους αιώνες καρδιά της πόλης θα γίνει η Αγορά, ενώ κατά τον 5ο αιώνα π.Χ. χτίστηκαν πολλά και σημαντικά δημόσια κτίρια.

Η λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος

Ο Άρειος Πάγος

Ποιοι: Οι άρχοντες όταν τελείωνε η θητεία τους.

Πού: Στο λόφο του Άρη, βόρεια της Ακρόπολης.

Καθήκοντα: Μετά το 462 π.Χ. δικάζε μόνο ειδικές υποθέσεις (ανθρωποκτονίες, πυρκαγιές).

Οι Άρχοντες

Ποιοι: Εννέα πολίτες πάνω από 30 ετών, κληρωτοί από τις δέκα φυλές για ένα χρόνο.

Καθήκοντα: Θρησκευτικά και δικαστικά. Υπεύθυνοι για το ημερολόγιο.

5.4

Η Ηλιαία

Ποιοι: 6.000 δικαστές ή ηλιαστές πάνω από 30 ετών (κληρωτοί, 600 από κάθε φυλή) για ένα χρόνο.

Καθήκοντα: Δικαστικές υποθέσεις. Χωρίζονταν σε μικρότερα δικαστήρια.

Η Βουλή των Πεντακοσίων

Ποιοι: 500 πολίτες πάνω από 30 ετών. Κληρωτοί, 50 από κάθε φυλή για ένα χρόνο.

Πού: Στο Βουλευτήριο.

Καθήκοντα: Η Βουλή ετοιμάζε ψηφίσματα για την Εκκλησία του Δήμου (προβουλευύματα). Έλεγε αυστηρά όσους έπαιρναν δημόσιο αξίωμα τόσο στην αρχή όσο και στο τέλος της θητείας τους. Έλεγε και τα δημόσια οικονομικά.

Οι στρατηγοί

Ποιοι: Δέκα πολίτες αιρετοί κάθε χρόνο που μπορούσαν να ξαναεκλεγούν. Όσοι είχαν κτήματα, δηλαδή οι πλουσιότεροι πολίτες.

Καθήκοντα: Στρατιωτικά και πολιτικά.

Η Εκκλησία του Δήμου

Ποιοι: Όλοι οι πολίτες είχαν δικαίωμα να συμμετέχουν, να παίρνουν το λόγο, να υποβάλλουν πρόταση και να ψηφίζουν.

Πότε: 40 φορές το χρόνο.

Πού: Στην Πνύκα.

Εξουσίες: Ρύθμιζε την εσωτερική και εξωτερική πολιτική της πόλης. Αποφάσιζε για τα χρήματα που πήγαιναν στα μεγάλα έργα, στις πολεμικές επιχειρήσεις, και για θρησκευτικά θέματα. Όριζε τους στρατηγούς και τους υπόλοιπους στρατιωτικούς.

Πολλά στοιχεία για την περίοδο της Πεντηκονταετίας μάς δίνουν οι **επιγραφές**.

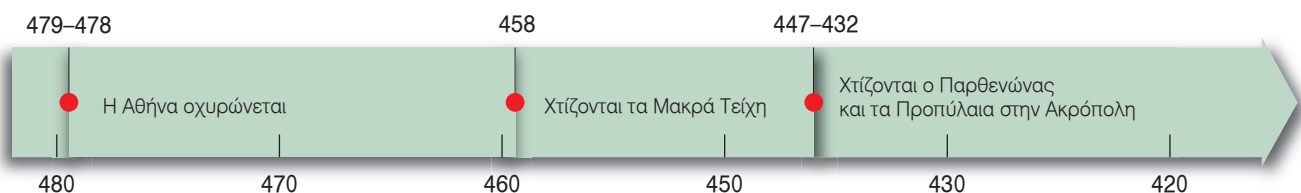
Η εδραίωση της αθηναϊκής ηγεμονίας – Η Ειρήνη του Καλλία

Οι Αθηναίοι με τον έναν ή τον άλλον τρόπο ανακατεύτηκαν στις εσωτερικές υποθέσεις των συμμαχικών πόλεων. Έτσι ο σκοπός της Συμμαχίας της Δήλου, κυρίως από την εποχή του Περικλή, άλλαξε. Από συμμαχία μετατράπηκε στην πραγματικότητα σε **αθηναϊκή ηγεμονία**.

Το 454 π.Χ. οι Αθηναίοι μετέφεραν τις συνελεύσεις των μελών και το ταμείο της Συμμαχίας από τη Δήλο στην Αθήνα. Αυτό το έκαναν για να ελέγχουν καλύτερα τα οικονομικά και τις αποφάσεις της Συμμαχίας. Με την αθηναϊκή ηγεμονία μπορούσαν να χρησιμοποιούν όπως ήθελαν τα έσοδα από τους φόρους που πλήρωναν οι σύμμαχοι.

Μετά τα μέσα του 5ου αιώνα π.Χ. επικρατεί πια ειρήνη. Το 449 π.Χ. ο πόλεμος κατά του Περσικού Βασιλείου τελειώσε με επίσημη συνθήκη (**Ειρήνη του Καλλία**). Το 445 π.Χ. υπογράφηκε συνθήκη ανάμεσα στην Αθήνα και τη Σπάρτη, η **Τριακονταετής Ειρήνη**. Η Τριακονταετής Ειρήνη αναγνώριζε τις δύο ηγεμονίες, της Σπάρτης στη στεριά και της Αθήνας στο Αιγαίο. Η κάθε πλευρά δεν έπρεπε να ανακατεύεται στα εσωτερικά της άλλης. Τότε οι Αθηναίοι μπόρεσαν να κάνουν πραγματικότητα τα φιλόδοξα σχέδια του Περικλή: να γίνει η Αθήνα όχι μόνο η πιο ισχυρή αλλά και η ομορφότερη πόλη του τότε γνωστού κόσμου.

B. Η Πεντηκονταετία – Η Αθήνα πολιτιστικό κέντρο του ελληνικού κόσμου

Οι Αθηναίοι ξαναχτίζουν την πόλη τους

Η παράδοση λέει πως πριν από τη μάχη των Πλαταιών οι Αθηναίοι είχαν πάρει όρκο να μην ξαναχτίσουν τους ναούς και τα ιερά που είχαν καταστρέψει οι Πέρσες, για να θυμούνται το κακό που είχαν πάθει. Πράγματι, τα αρχαιολογικά ευρήματα δείχνουν ότι αυτή η παράδοση μάλλον είναι αληθινή: κανένας ναός δε χτίστηκε στην Αθήνα για μια σχεδόν γενιά.

Μετά τους Περσικούς Πολέμους οι Αθηναίοι όμως άρχισαν να ξαναχτίζουν την πόλη τους, που είχε καταστραφεί τελείως. Το πιο βασικό ήταν να ξαναχτίσουν τα τείχη της πόλης. Η ιδέα ήταν του Θεμιστοκλή, που έπεισε τους Αθηναίους να τα χτίσουν όσο πιο γρήγορα μπορούσαν, αντίθετα με την επιθυμία της Σπάρτης, που δεν ήθελε η Αθήνα να είναι οχυρωμένη.

Είκοσι χρόνια αργότερα ο Περικλής συμβούλεψε τους Αθηναίους να χτίσουν τα **Μακρά Τείχη**, που ένωσαν την πόλη με το λιμάνι του Πειραιά.

Οι οχυρώσεις της Αθήνας και του Πειραιά.

5.7

Αναπαράσταση αθηναϊκού σπιτιού: τα περισσότερα σπίτια ήταν δώροφα και είχαν εσωτερική αυλή, όπου υπήρχε ένας βωμός.

Τα έργα στην Ακρόπολη

Τα έργα που έγιναν στην **Ακρόπολη** της Αθήνας δεν είχαν μόνο σχέση με την τέχνη αλλά και με την πολιτική. Δείχνουν τη φιλοδοξία του Περικλή να κάνει την Αθήνα την πιο όμορφη πόλη του ελληνικού κόσμου.

Ο Θουκυδίδης, «δια στόματος» του Περικλή, λέει ότι τα κτίρια θα έδειχναν στα μέλη της Συμμαχίας της Δήλου πως δεν τους κυβερνούσαν ανάξιοι.

Λίγο μετά την Ειρήνη του Καλλία (449 π.Χ.), ο Περικλής πρότεινε στην Εκκλησία του Δήμου να χρησιμοποιήσουν τα χρήματα των συμμάχων για να ξαναχτίσουν τους ναούς στην Ακρόπολη που είχαν καταστραφεί.

5.6

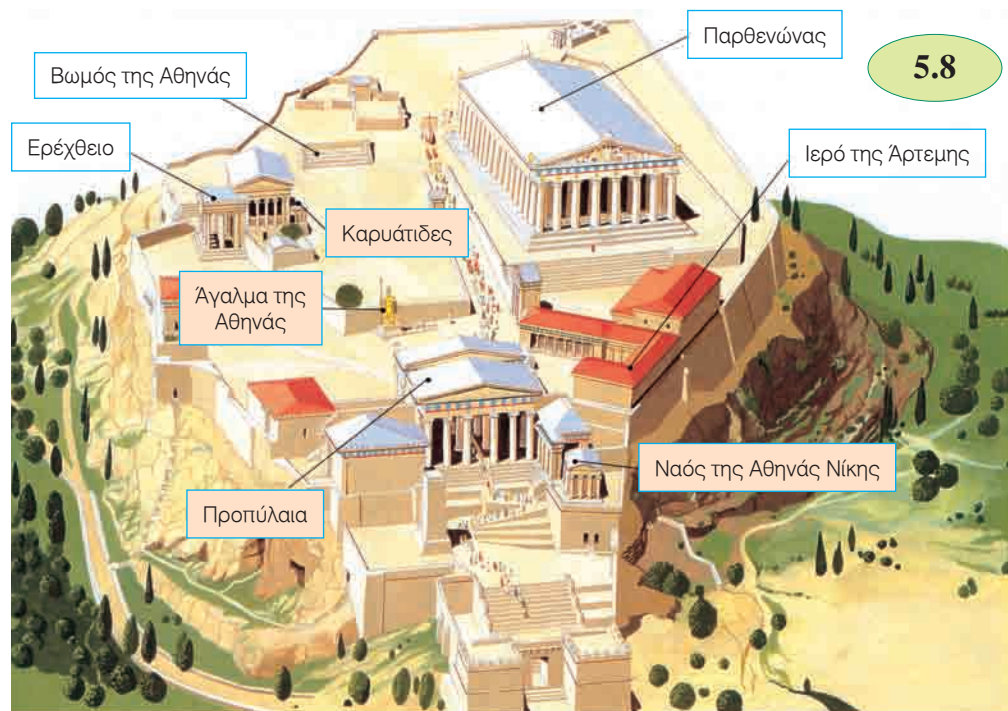
Αρχαϊκή στήλη που χρησιμοποιήθηκε στην κατασκευή του αμυντικού τείχους, 479 π.Χ. περίπου. Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς.

Αναπαράσταση
της Ακρόπολης της
Αθήνας.

5.9

Μετόπη από τη νότια πλευρά του Παρθενώνα. Στον Παρθενώνα υπήρχαν 92 μετόπες με μυθικές σκηνές, που θύμιζαν στους Αθηναίους τα ηρωικά κατορθώματα των προγόνων τους: σκηνές από τον πόλεμο της Τροίας, από τις μάχες με τις Αμαζόνες, τους Κενταύρους και τους Γίγαντες, 447–442 π.Χ. Λονδίνο (Μεγάλη Βρετανία), Βρετανικό Μουσείο.

5.8

Οι εργασίες στην Ακρόπολη ξεκίνησαν το 447 π.Χ. και τη γενική επίβλεψη είχε ο Αθηναίος γλύπτης **Φειδίας** που έφτιαξε και **τα χρυσελεφάντινα αγάλματα της Αθηνάς** στον Παρθενώνα και του **Δία** στην Ολυμπία.

Το σπουδαιότερο από τα κτίρια που χτίστηκαν στην Ακρόπολη ήταν ο **Παρθενώνας**, δηλαδή ο ναός της Αθηνάς, και αποτελεί το πιο επιτυχημένο δείγμα κλασικής αρχιτεκτονικής στον αρχαίο κόσμο. Ο ναός είναι φτιαγμένος σε δωρικό ρυθμό, με αρκετά όμως στοιχεία ιωνικού ρυθμού, και έχει πλούσια και εξαιρετικής ποιότητας διακόσμηση. Πάνω από 500 ανάγλυφα και γλυπτά διακοσμούσαν το ναό: είναι οι μετόπες, η ζωφόρος με την πομπή των Παναθηναίων και τα αετώματα με σκηνές που σχετίζονται με τη θεά Αθηνά.

Τα **Προπύλαια**, η μνημειακή είσοδος στην Ακρόπολη, χτίστηκαν μετά τον Παρθενώνα. Οι εργασίες δεν πρόλαβαν να τελειώσουν, επειδή άρχισε ο Πελοποννησιακός Πόλεμος. Τα Προπύλαια, όπως και ο Παρθενώνας, χτίστηκαν με μάρμαρο από **τα λατομεία της Πεντέλης**. Πιστεύουμε ότι χρειάστηκαν 22.000 τόνοι μάρμαρο.

Αναπαράσταση από τα αετώματα του Παρθενώνα: στην ανατολική πλευρά του ναού τα γλυπτά δείχνουν τη γέννηση της Αθηνάς από το κεφάλι του πατέρα της του Δία. Στη δυτική πλευρά δείχνουν τη μάχη που έδωσε η Αθηνά με τον Ποσειδώνα για να γίνει πολιούχος της Αθήνας.

5.10

Τα μεγαλύτερα και σημαντικότερα κτίρια που χτίστηκαν αυτή την περίοδο όχι μόνο στην Αθήνα αλλά και σε άλλες περιοχές ήταν οι ναοί. Ο ναός του Δία στην Ολυμπία, ο ναός του Ποσειδώνα στο Σούνιο και πολλοί ακόμη ναοί, καθώς και οι ναοί που σώζονται στην Ακρόπολη της Αθήνας, είναι όλοι φτιαγμένοι τον 5ο αιώνα π.Χ.

5.11

5.12

Ο ναός του Ποσειδώνα στο Σούνιο (Αττική), 5ος αιώνας π.Χ.

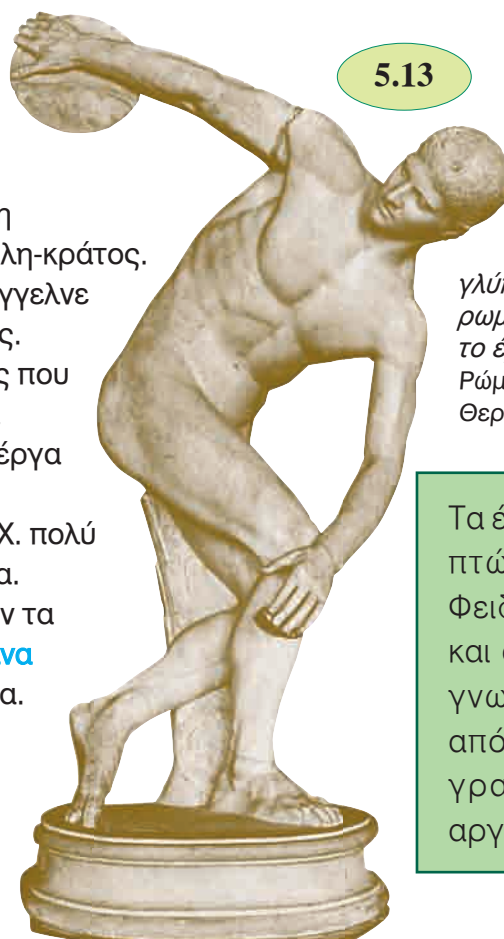
Αναπαράσταση του ακρωτηρίου του Σουνίου.

5.13

Η γλυπτική

Η αρχιτεκτονική και η γλυπτική τέχνη υπηρετούσαν τους θεούς και την πόλη-κράτος. Την Κλασική Εποχή το κράτος παράγγελλε έργα σε αρχιτέκτονες και σε γλύπτες. Ξέρουμε μάλιστα, από τις επιγραφές που έχουν σωθεί, ότι ορίζονταν δημόσιοι αξιωματούχοι για να επιβλέπουν τα έργα όσο καιρό φτιάχνονταν.

Από τη γλυπτική του 5ου αιώνα π.Χ. πολύ λίγα πρωτότυπα έργα έχουμε σήμερα. Οι ιδανικές αναλογίες χαρακτηρίζουν τα γλυπτά αυτά. Λίγα πρωτότυπα **χάλκινα αγάλματα** έχουν βρεθεί στη θάλασσα.

Ο Δισκοβόλος είναι το πιο γνωστό έργο του γλύπτη Μύρωνα. Μαρμάρινο ρωμαϊκό αντίγραφο από το έργο του 5ου αιώνα π.Χ. Ρώμη (Ιταλία), Μουσείο των Θερμών.

Τα έργα μεγάλων γλυπτών, όπως ήταν ο Φειδίας, ο Μύρωνας και ο Πολύκλειτος, τα γνωρίζουμε κυρίως από μαρμάρινα αντίγραφα, που έγιναν αργότερα.

Γ. Κοινωνία και οικονομία στην Αθήνα

Η καθημερινή ζωή

5.14

Αττικό ερυθρόμορφο αγγείο με σκηνή από συμπόσιο.

Οι άντρες συχνά μαζεύονταν σε σπίτια. Εκεί διασκεδάζαν και έπιναν.

Τις συγκεντρώσεις αυτές τις λέμε συμπόσια και σε αυτές συμμετείχαν και γυναίκες.

Το αγγείο αυτό φτιάχτηκε το πρώτο μισό του 5ου αιώνα π.Χ. και βρέθηκε στην Ιταλία. Λονδίνο (Μεγάλη Βρετανία), Βρετανικό Μουσείο.

Οι περισσότεροι **άντρες** (πολίτες ή μέτοικοι) που ζούσαν στην πόλη περνούσαν αρκετές ώρες στην Αγορά είτε για να αγοράσουν προϊόντα είτε για να συναντήσουν φίλους και γνωστούς. Τέσσερις φορές το μήνα οι πολίτες πήγαιναν στην Πνύκα για να πάρουν μέρος στην Εκκλησία του Δήμου, ενώ πολλοί συμμετείχαν ή απλώς παρακολουθούσαν τις δίκες στα δικαστήρια. Συχνά πήγαιναν στην παλαίστρα για να γυμναστούν.

Οι **γυναίκες** δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα. Δεν μπορούσαν να ψηφίσουν ούτε να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση της πόλης. Δεν ήταν όμως κλεισμένες στα σπίτια τους. Αντίθετα, όπως λένε οι αρχαίοι συγγραφείς και κυρίως ο κωμικός ποιητής Αριστοφάνης, οι γυναίκες εργάζονταν στα χωράφια, πουλούσαν διάφορα προϊόντα στην αγορά, ήταν μαμές και είχαν πολλές ακόμη ασχολίες. Σημαντικός ήταν επίσης ο ρόλος τους στις θρησκευτικές γιορτές της Αθήνας.

5.15

Η υφαντουργία ήταν σημαντική για την οικιακή οικονομία. Ορισμένα μάλιστα νοικοκυριά έφτιαχναν το δικό τους μαλλί. Τα περισσότερα υφάσματα στην αρχαιότητα ήταν μάλλινα. Οινοχόη (αγγείο για κρασί) διακοσμημένη με μια γυναίκα που γνέθει, 440 π.Χ. περίπου. Λονδίνο (Μεγάλη Βρετανία), Βρετανικό Μουσείο.

Μέτοικοι και δούλοι

Μέτοικοι ήταν όσοι δεν κατάγονταν από την Αττική, αλλά κατοικούσαν μόνιμα εκεί.

Στη δημόσια ζωή της Αθήνας οι μέτοικοι και οι δούλοι είχαν μικρή συμμετοχή. Οι μέτοικοι ήταν το ένα τέταρτο του πληθυσμού. Ήταν ελεύθεροι, έπρεπε όμως να πληρώνουν φόρο και να πηγαίνουν στο στρατό. Οι μέτοικοι δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα και δεν μπορούσαν να έχουν ακίνητη περιουσία. Ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο και τη βιοτεχνία.

Εκτός από τα σπίτια, όπου δούλευαν σαν υπηρέτες, και τις βιοτεχνίες, οι **δούλοι** εργάζονταν κυρίως στα χωράφια και στα **μεταλλεία**.

Τελείως διαφορετικά ήταν τα πράγματα για τους δούλους. Την εποχή του Περικλή υπήρχαν περίπου 100.000 δούλοι, που αναλογούσαν σε 40.000 ενήλικους άντρες πολίτες. Η δουλεία είχε για την Αθήνα μεγάλη οικονομική σημασία. Δούλους δεν είχαν μόνο οι αριστοκράτες. Ακόμη και οικογένειες που καλλιεργούσαν ένα μικρό χωράφι είχαν δούλους, που βοηθούσαν σε όλες τις εργασίες στο σπίτι και στο κτήμα.

Στα δημόσια έργα ελεύθεροι, μέτοικοι και δούλοι δούλευαν μαζί σε μικρές ομάδες. Όλοι έκαναν την ίδια δουλειά και έπαιρναν την ίδια αμοιβή. Την αμοιβή όμως του δούλου την έπαιρνε ο κύριός του. Οι περισσότεροι δούλοι ήταν αιχμάλωτοι πολέμου.

Η εκπαίδευση

Από τα επτά έως τα δεκατέσσερά τους χρόνια τα **αγόρια** της Αθήνας πήγαιναν σε μικρά ιδιωτικά σχολεία. Τα κύρια μαθήματα που διδάσκονταν ήταν η γραφή και η ανάγνωση, η γραμματική, η ποίηση και η μουσική. Μετά τα δεκατέσσερα περιλαμβάνονταν στην εκπαίδευσή τους και η φυσική αγωγή: γυμναστική, πάλη, άλματα, τρέξιμο, δισκοβολία, παγκράτιο και ακόντιο. Σε μεγαλύτερη ηλικία έκαναν και στρατιωτική εκπαίδευση. Τα αγόρια των πλούσιων πολιτών μάθαιναν ιππασία και συχνά παρακολουθούσαν τους λόγους των σοφιστών.

Τα **κορίτσια** δεν πήγαιναν σχολείο. Δεν ήταν όμως όλες οι γυναίκες αγράμματες. Αρκετές έκαναν μάθημα στο σπίτι και ήξεραν να διαβάζουν και να γράφουν. Μάθαιναν επίσης να παίζουν μουσικά όργανα, όπως αυλό και λύρα.

Ερυθρόμορφο αγγείο από την Αθήνα. Δείχνει σκηνές από σχολείο. Βλέπουμε τους δασκάλους να μαθαίνουν ανάγνωση, γραφή και μουσική στους μαθητές τους, 485–480 π.Χ. περίπου. Βερολίνο (Γερμανία), Κρατικά Μουσεία.

5.17

5.16

Πήλινο αγαλματάκι που απεικονίζει μαθητή να πηγαίνει στο σχολείο με μια πλάκα στο χέρι. Βρέθηκε στην Ερέτρια (Εύβοια), 3ος αιώνας π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Οι γιορτές

Οι Αθηναίοι συμμετείχαν σε πολλές γιορτές που γίνονταν στην πόλη τους. Οι γιορτές αυτές έδιναν στην Αθήνα την ευκαιρία να δείχνει σε φίλους, συμμάχους και εχθρούς τη δύναμή της.

Τα **Μεγάλα Παναθήναια** ήταν η μεγαλύτερη γιορτή στην Αθήνα. Γίνονταν κάθε τέσσερα χρόνια προς τιμήν της πολιούχου θεάς Αθηνάς. Στη γιορτή γίνονταν αθλητικοί και ιππικοί αγώνες, καθώς και διαγωνισμοί ραψωδών και μουσικών. Στους αγώνες αυτούς βραβείο ήταν το λάδι από τις ιερές ελιές της Αθηνάς, που μοιραζόταν στους νικητές σε ζωγραφισμένα αγγεία, τους **παναθηναϊκούς αμφορείς**.

5.18

490 π.Χ. περίπου. Λέιντεν
(Ολλανδία), Εθνικό Μουσείο.

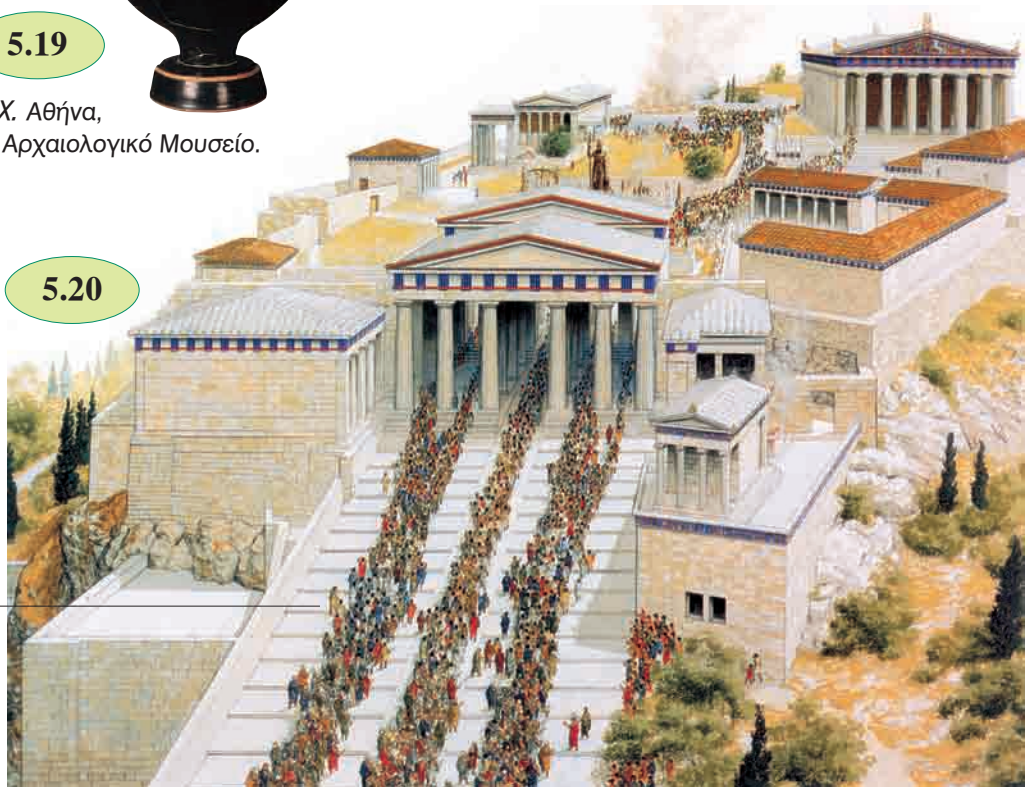
5.19

360 π.Χ. Αθήνα,
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Οι παναθηναϊκοί αμφορείς είναι διακοσμημένοι στη μία πλευρά με την Αθηνά, που στέκεται ανάμεσα σε κίονες και κρατάει ασπίδα και δόρυ. Στην άλλη πλευρά εικονίζεται πάντα ένα από τα αγωνίσματα των Παναθηναίων. Εδώ βλέπουμε δύο γυμνούς αθλητές να παλεύουν στο έδαφος. Δεξιά ένας τρίτος περιμένει τη σειρά του.

Οι Αθηναίοι τιμούσαν ξεχωριστά το Διόνυσο. Τα Λήνια, τα Ανθεστήρια και τα Μεγάλα Διονύσια ήταν γιορτές αφιερωμένες στο Διόνυσο. Τα Μεγάλα Διονύσια, που ήταν σχεδόν το ίδιο μεγαλοπρεπή με τα Μεγάλα Παναθήνια, ξεχώριζαν για τους διαγωνισμούς τραγωδίας και κωμωδίας, που γίνονταν τις τρεις τελευταίες μέρες. Στα Λήνια, μια πομπή πήγαινε κάθε χρόνο στην Ελευσίνα όπου λατρευόταν η θεά Δήμητρα.

5.20

Αναπαράσταση της πομπής των Παναθηναίων που φτάνει στην Ακρόπολη της Αθήνας. Στη γιορτή των Παναθηναίων συμμετείχαν όλοι οι Αθηναίοι: η πομπή ήταν μεγαλοπρεπής και όλοι τιμούσαν την Αθηνά.

5.21

Η ζωφόρος του Παρθενώνα εικονίζει την πομπή των Παναθηναίων. Λονδίνο (Μεγάλη Βρετανία), Βρετανικό Μουσείο.

Θρησκεία

Οι γιορτές δείχνουν τη σημασία της θρησκείας στην καθημερινή ζωή και τις στενές σχέσεις που υπήρχαν ανάμεσα στην πολιτική και τη θρησκεία. Για παράδειγμα, οι συνεδριάσεις της Εκκλησίας του Δήμου και της Βουλής ξεκινούσαν με μια θυσία στους θεούς. Εκτός όμως από τους δώδεκα θεούς του Ολύμπου, πολύς κόσμος άρχισε να λατρεύει και νέες θεότητες, που είχαν φέρει ξένοι έμποροι και δούλοι από τη Θράκη, την ανατολική Μεσόγειο και την Κύπρο, όπως την **Κυβέλη** και τον **Άδωνη**.

Για τη
θρησκεία
μιλήσαμε
στη σ. 73.

Λογοτεχνία – Λυρική και δραματική ποίηση

Ο ποιητής **Πίνδαρος** από τη Θήβα έγραψε ποιήματα για τους νικητές στους μεγάλους αθλητικούς αγώνες. Τα ποιήματα του Πίνδαρου (*Πυθιόνικοι*, *Ολυμπιόνικοι*) είναι τα μόνα λυρικά ποιήματα που σώζονται σήμερα ολόκληρα. Η **λυρική ποίηση** συνδέεται με την αριστοκρατική κοινωνία.

Το θέατρο, δηλαδή η **δραματική ποίηση**, γεννιέται στη δημοκρατική Αθήνα. Αρχικά (στο τέλος του 6ου αιώνα π.Χ.) οι παραστάσεις είχαν καθαρά λατρευτικό χαρακτήρα, με τραγούδια και χορούς προς τιμήν του θεού Διόνυσου. Τον 5ο αιώνα π.Χ. η δραματική ποίηση είχε πια τη μορφή με την οποία την ξέρουμε σήμερα.

Τον 5ο αιώνα π.Χ. παίζονταν κάθε χρόνο στα Μεγάλα Διονύσια για τρεις συνεχόμενες μέρες τρεις **τραγωδίες**, γραμμένες από τρεις διαφορετικούς ποιητές, που διαγωνίζονταν μεταξύ τους. Κάθε ποιητής είχε ένα **χορηγό**. Στην Αθήνα οι θεατρικές αυτές παραστάσεις παίζονταν στο θέατρο του Διονύσου.

Μέσα από τις τελετές που γίνονταν, στις γιορτές για τον Διόνυσο δημιουργήθηκε ένα καινούριο λογοτεχνικό είδος, που είχε στη συνέχεια τεράστια επίδραση: η δραματική ποίηση, δηλαδή η τραγωδία και η κωμωδία. Έτσι στην Αθήνα της Κλασικής Εποχής γεννήθηκε η τέχνη του θεάτρου.

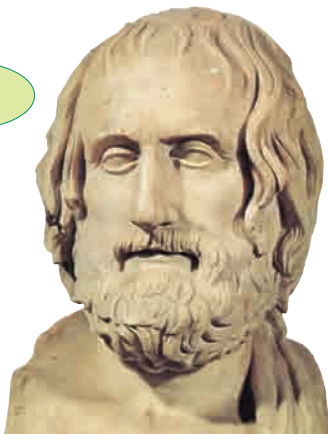

5.22

Το θέατρο του Διονύσου στη νότια πλαγιά της Ακρόπολης στην Αθήνα, όπως σώζεται σήμερα.

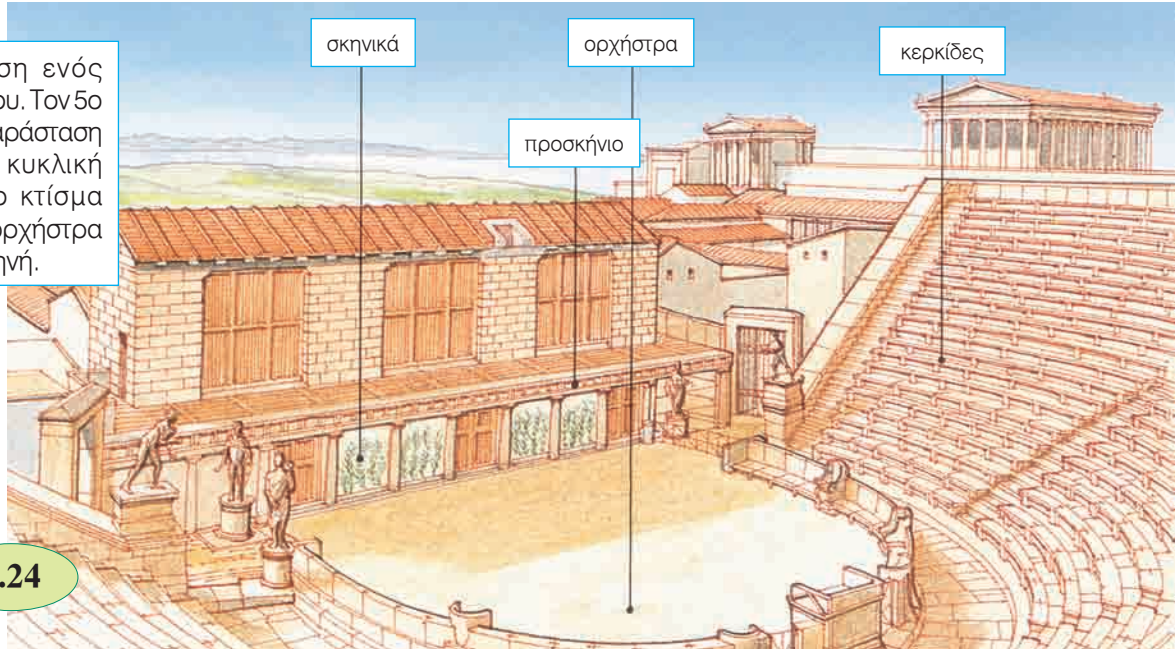
5.23

Μαρμάρινο
ρωμαϊκό
αντίγραφο από
προτομή του
Ευριπίδη, 330 π.Χ.
Νάπολη (Ιταλία),
Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο.

Σήμερα σώζεται ένα πολύ μικρό μέρος των τραγωδιών που γράφτηκαν τότε: επτά του Αισχύλου, άλλες επτά του Σοφοκλή και 19 του Ευριπίδη. Τα έργα αυτά παίζονται ακόμη και σήμερα.

Αναπαράσταση ενός αρχαίου θεάτρου. Τον 5ο αιώνα π.Χ., η παράσταση γινόταν στην κυκλική ορχήστρα. Το κτίσμα πίσω από την ορχήστρα ονομάζεται σκηνή.

Η **κωμωδία** προέρχεται και αυτή από τις διονυσιακές λατρείες. Και πάλι από τα έργα που παίχτηκαν στην Αθήνα στον 5ο και 4ο αιώνα π.Χ. μόνο ένα πολύ μικρό μέρος γνωρίζουμε σήμερα: είναι ολόκληρα έργα ενός μόνο κωμικού, του **Αριστοφάνη**.

Ιστορία και φιλοσοφία

Ιστορία. Τον 5ο αιώνα π.Χ. γεννήθηκαν τα πρώτα μεγάλα έργα της πεζογραφίας, που σώζονται ολόκληρα. Και τα δύο είναι ιστορικά και ασχολούνται με τη σύγχρονή τους ιστορία:

Τους Περσικούς Πολέμους περιέγραψε ο **Ηρόδοτος** και τον Πελοποννησιακό Πόλεμο περιέγραψε ο **Θουκυδίδης**.

Ο Θουκυδίδης είναι ο πρώτος που μελέτησε συστηματικά το παρελθόν. Οι πολιτικές αναλύσεις του Θουκυδίδη εκφράζουν τη νέα φιλοσοφική σκέψη του 5ου αιώνα π.Χ.: τη σοφιστική.

Φιλοσοφία. Η σοφιστική ήταν η κύρια τάση της φιλοσοφίας στην Αθήνα κατά την Πεντηκονταετία.

Οι σοφιστές ήταν σημαντικοί όχι μόνο για τη φιλοσοφία, αλλά και για την πολιτική, αφού οι σημαντικότεροι πολιτικοί την εποχή αυτή ήταν μαθητές τους. Σκοπός της διδασκαλίας τους ήταν να ελευθερώσουν το ανθρώπινο πνεύμα από όλες τις δεσμεύσεις. «Ο άνθρωπος είναι το μέτρο για όλα τα πράγματα»: αυτό είπε ο **Πρωταγόρας** από τα Άβδηρα. Αμφισβήτησαν τις αλήθειες που παραδέχονταν μέχρι τότε οι άνθρωποι. Είπαν μάλιστα ότι με την κριτική σκέψη μπορούν να εξηγήσουν από πού κατάγονται οι θεοί. Μεγάλοι αντίπαλοι των απόψεων των σοφιστών ήταν ο Σωκράτης και ο μαθητής του Πλάτωνας.

Σοφιστική «Διδασκαλία της σοφίας», που είχε κέντρο τον άνθρωπο. Οι εκπρόσωποι της σοφιστικής ονομάστηκαν σοφιστές.

Για το Σωκράτη και τον Πλάτωνα θα μιλήσουμε στη σ. 118.

Σημαντικοί σοφιστές που έζησαν και δίδαξαν στην Αθήνα ήταν ο **Πρωταγόρας** από τα Άβδηρα και ο **Γοργίας** από τη Σικελία.

Στην Αθήνα οι σοφιστές θα παίξουν σημαντικό ρόλο τόσο στην πολιτική όσο και στη φιλοσοφική σκέψη.

Την ίδια εποχή το ενδιαφέρον τους προς τον άνθρωπο στρέφουν και οι φιλόσοφοι σε άλλα μέρη του κόσμου (Ινδία-Κίνα).

«Λίγη ακόμη ιστορία»

Για τις Ινδίες και την Κίνα, δες σ. 6-8.

5.25

Οι επιστήμες

Από τον 5ο αιώνα π.Χ. και μετά στην Αθήνα αναπτύχθηκε η λογοτεχνία, το θέατρο και η φιλοσοφία. Την ίδια εποχή η πόλη θα γίνει το κυριότερο κέντρο και για τις επιστήμες.

Οι αρχαίοι Έλληνες ενδιαφέρθηκαν για τις επιστήμες και έμαθαν πολλά από τους Αιγύπτιους και τους Βαβυλώνιους στα **μαθηματικά**, την **αστρονομία** και τη **γεωγραφία**. Ο αστρονόμος **Μέτωνας** από την Αθήνα μελέτησε με προσοχή τον ουρανό και υπολόγισε με μεγάλη ακρίβεια το ηλιακό έτος σε 365 μέρες και 5/19 της ημέρας, περίπου μισή ώρα λιγότερο απ' ό,τι ορίζεται σήμερα.

Τον 5ο αιώνα π.Χ. η **ιατρική** έγινε επιστήμη. Μέχρι τότε οι άνθρωποι πίστευαν ότι τις αρρώστιες τις προκαλούν τα κακά πνεύματα και η οργή των θεών. Ο **Ιπποκράτης** από την Κω ήταν ο πρώτος που έδειξε ότι αυτό ήταν λάθος. Περιέγραψε ακόμη τα συμπτώματα για πολλές ασθένειες και είναι ο πρώτος που διέγνωσε την πνευμονία.

Αναπαράσταση άβακα. Οι αρχαίοι Έλληνες χρησιμοποιούσαν τον άβακα για να κάνουν πολύπλοκους μαθηματικούς υπολογισμούς.

Η οικονομία

Η **αγροτική παραγωγή** ήταν η πιο σημαντική ασχολία για τους Αθηναίους. Οι Αθηναίοι πουλούσαν λάδι, ιδίως στην Κριμαία στο βόρειο Εύξεινο Πόντο, καθώς και στην Αίγυπτο, όπου δεν υπήρχαν ελιές. Πουλούσαν επίσης κρασί σε διάφορα μέρη, όπως στην Αίγυπτο, και έκαναν εξαγωγή αγγείων, που έχουν βρεθεί σε κάθε άκρη της Μεσογείου.

Το λάδι ήταν βασικό για την οικονομία και οι Αθηναίοι ήταν περήφανοι για την ποιότητα του λαδιού τους.

5.26

Όταν αυξήθηκε ο πληθυσμός της Αθήνας, οι Αθηναίοι έπρεπε να εισάγουν σιτάρι. Εκτός από τη Θράκη και την Αίγυπτο, σιτάρι εισαγόταν από τις αποικίες και από τα βασίλεια που βρίσκονταν στις ακτές του **Εύξεινου Πόντου**. Η κυριαρχία στο Αιγαίο με τη Συμμαχία της Δήλου επέτρεπε στους Αθηναίους να βρίσκουν σιτάρι για την πόλη τους.

Το μάζεμα της ελιάς. Μελανόμορφος αμφορέας, 6ος αιώνας π.Χ. Λονδίνο (Μεγάλη Βρετανία), Βρετανικό Μουσείο.

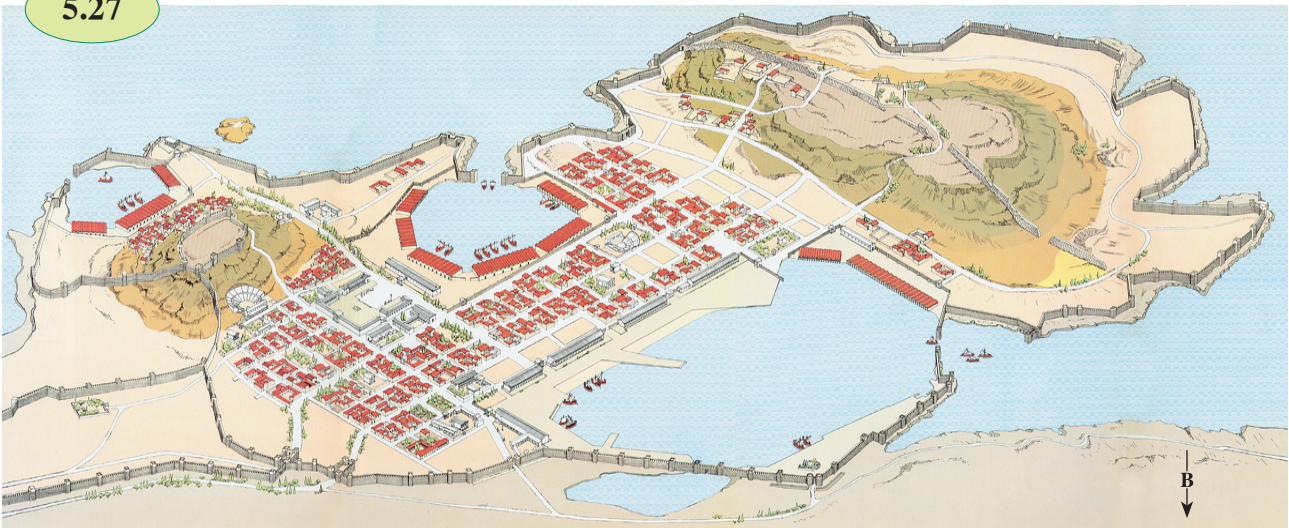
Οι Αθηναίοι πολίτες δεν πλήρωναν φόρους στο κράτος. Το κράτος είχε έσοδα κυρίως από τα μεταλλεία και από τους φόρους που πλήρωναν οι σύμμαχοι και οι μέτοικοι. Επίσης, φόρο πλήρωναν τα πλοία που έμπαιναν στον Πειραιά.

Στην Αθήνα υπήρχαν και μικρές βιοτεχνίες. Στη μεγαλύτερη από αυτές που ξέρουμε δούλευαν 120 δούλοι, που έφτιαχναν ασπίδες. Στις περισσότερες όμως υπήρχε ένας τεχνίτης με έναν ή δύο δούλους, ο οποίος κατασκεύαζε στο σπίτι του διάφορα αγαθά που τα πουλούσε έπειτα στην αγορά ή στο μαγαζί του.

Η ανάπτυξη του **Πειραιά** δείχνει την εμπορική ακμή της Αθήνας. Οι Αθηναίοι έπρεπε να φέρνουν, εκτός από το σιτάρι, και άλλες πρώτες ύλες, όπως μέταλλα, αλλά και ξυλεία για την κατασκευή των πλοίων.

Τον 5ο αιώνα π.Χ. στον Πειραιά είχαν μαζευτεί πολλοί έμποροι, ανάμεσα στους οποίους και Αθηναίοι πολίτες. Στην πραγματικότητα, το εμπόριο ήταν στα χέρια των ξένων, που ήταν είτε μέτοικοι είτε περαστικοί.

5.27

Αναπαράσταση του Πειραιά, όπως ήταν στην Κλασική Εποχή. Γύρω από το λιμάνι υπήρχαν αποθήκες όπου φύλαγαν τα σιτηρά. Ο Πειραιάς ήταν το μεγαλύτερο και σημαντικότερο εμπορικό λιμάνι στον ελληνικό κόσμο.

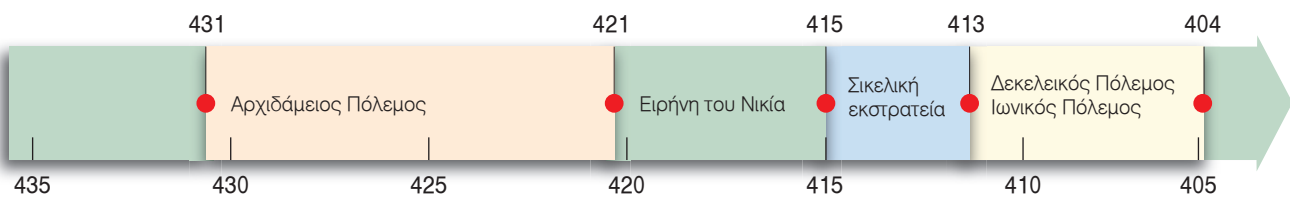
5.28

Αποθηκευτικοί αμφορείς που βρέθηκαν στο λιμάνι της Εφέσου στη Μικρά Ασία. Έφεσος (Τουρκία), Αρχαιολογικό Μουσείο.

Δ. Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος (431–404 π.Χ.)

Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος έγινε ανάμεσα στην Αθήνα και στη Σπάρτη και κράτησε, με μια μικρή μόνο διακοπή, 27 ολόκληρα χρόνια. Ο πόλεμος χωρίζεται σε **τρεις περιόδους**. Η Αθήνα και η Σπάρτη ήταν και οι δύο ισχυρές πόλεις-κράτη, η καθεμιά επικεφαλής μιας ομάδας συμμαχικών ελληνικών πόλεων. Με τον πόλεμο αυτό η Αθήνα και η Σπάρτη προσπάθησαν να κυριαρχήσουν σε όλο τον ελληνικό κόσμο. Στο τέλος του πολέμου η Αθήνα έχασε και η Σπάρτη έγινε η ισχυρότερη πόλη-κράτος στον ελληνικό κόσμο.

Η **σημαντικότερη πηγή** για τον Πελοποννησιακό Πόλεμο είναι ο ιστορικός Θουκυδίδης. Σύμφωνα με το Θουκυδίδη, η μεγάλη ανάπτυξη της Αθήνας φόβισε τους Σπαρτιάτες και τους ανάγκασε να πολεμήσουν. Σήμερα αρκετοί ιστορικοί πιστεύουν ότι ο πόλεμος έγινε επειδή η Αθήνα και η Κόρινθος (ισχυρή πόλη-κράτος στην Πελοποννησιακή Συμμαχία) προσπάθησαν να ελέγξουν, η καθεμιά για λογαριασμό της, όλους τους εμπορικούς δρόμους.

Τα δέκα πρώτα χρόνια και η Ειρήνη του Νικία (431–421 π.Χ.)

Η πρώτη περίοδος, δηλαδή τα δέκα πρώτα χρόνια του πολέμου, χαρακτηρίζεται από τη στρατηγική του Περικλή. Σύμφωνα μ' αυτή, όλοι οι κάτοικοι έπρεπε να εγκαταλείψουν την ύπαιθρο και να καταφύγουν στα Μακρά Τείχη της Αθήνας. Οι αγρότες λοιπόν της Αττικής εγκαταστάθηκαν σε πρόχειρους καταυλισμούς. Οι άνθρωποι ζούσαν σε κακές συνθήκες υγιεινής. Έτσι εξαπλώθηκε μια επιδημία (**λοιμός**) που ρήμαξε όλη την Αττική. Ο ίδιος ο Περικλής πέθανε από το λοιμό το 429 π.Χ.

Σύμφωνα με τη **στρατηγική του Περικλή**, που συνεχίστηκε και μετά το θάνατό του, οι επιθέσεις εναντίον του εχθρού έπρεπε να γίνονται από τη θάλασσα.

Η **Πελοποννησιακή Συμμαχία** είχε τη δική της στρατηγική: το πελοποννησιακό στράτευμα εισέβαλε και λεηλάτησε αρκετές φορές την Αττική με αρχηγό το Σπαρτιάτη βασιλιά **Αρχίδαμο**. Η πρώτη περίοδος του Πελοποννησιακού Πολέμου ονομάζεται **Αρχιδάμειος Πόλεμος**.

Αττικό ερυθρόμορφο αγγείο. Το αγγείο δείχνει έναν πολεμιστή την ώρα που αποχαιρετά τη σύζυγο και τους γονείς του, πριν φύγει για τον πόλεμο, 430 π.Χ. περίπου. Μόναχο (Γερμανία), Κρατική Αρχαιολογική Συλλογή.

Ο πόλεμος συνεχιζόταν, γιατί και η Σπάρτη και η Αθήνα εξακολούθησαν να ανεφοδιάζονται, παρά τις προσπάθειες των αντίπαλων στρατών.

Η ειρήνη που τελικά έγινε το 421 π.Χ. και λέγεται **Ειρήνη του Νικία** δεν έφερε το τέλος του πολέμου. Αντί για 50 χρόνια, όπως είχαν συμφωνήσει, κράτησε μόνο έξι, κυρίως γιατί ο Αθηναίος Αλκιβιάδης ήθελε να κατακτήσει τη Σικελία και έπεισε τους Αθηναίους να εφαρμόσουν το σχέδιό του.

Η εκστρατεία στη Σικελία

Για να καταλάβουμε καλύτερα αυτή τη **δεύτερη περίοδο** του πολέμου πρέπει να μιλήσουμε λίγο για τους Έλληνες της δυτικής Μεσογείου. Είδαμε στο 4ο Κεφάλαιο πώς ιδρύθηκαν οι ελληνικές αποικίες εκεί. Με τον καιρό η πόλη των **Συρακουσών** στη Σικελία μεγάλωσε και έγινε πολύ δυνατή. Έτσι κυριάρχησε σε όλο το ανατολικό τμήμα του νησιού.

Οι ελληνικές πόλεις-κράτη της Κάτω Ιταλίας και της Σικελίας είχαν πολλούς εχθρούς: τους Καρχηδόνιους στη Σικελία, τους Ετρούσκους και τα ιταλικά φύλα στην Ιταλική χερσόνησο. Στην αρχή του 5ου αιώνα π.Χ. τις Συρακούσες κυβερνούσε ο τύραννος Γέλωνας. Ο Γέλωνας απέκρουσε τους Καρχηδόνιους, που ήταν σύμμαχοι του Περσικού Βασιλείου και ήθελαν να καταλάβουν όλη τη Σικελία. Αυτό έγινε την ίδια εποχή που ο Πέρσης βασιλιάς επιτέθηκε στις πόλεις-κράτη του νότιου ελλαδικού χώρου (480 π.Χ.).

Οι Συρακούσες έγιναν η ισχυρότερη πόλη της Σικελίας τον 5ο αιώνα π.Χ. Στη φωτογραφία βλέπουμε τα οχυρωματικά τείχη της πόλης.

Τη δεύτερη περίοδο του πολέμου κυριαρχεί στην Αθήνα ο **Αλκιβιάδης**, που ήταν αριστοκράτης και ανιψιός του Περικλή. Ο Αλκιβιάδης είχε πολλές ικανότητες, ήταν φιλόδοξος και τολμηρός, ήταν όμως και τυχοδιώκτης. Έτσι πολλά από τα σχέδιά του απέτυχαν, οι Αθηναίοι γνώρισαν καταστροφές και ο ίδιος εξορίστηκε και κατέφυγε πρώτα στη Σπάρτη και μετά στο Περσικό Βασίλειο.

Όπως είδαμε, στα πρώτα δέκα χρόνια του πολέμου καμία από τις δύο πλευρές δεν μπόρεσε να σταματήσει τον ανεφοδιασμό του αντιπάλου. Οι Αθηναίοι άκουσαν τον Αλκιβιάδη και εκστράτευσαν στη Σικελία ενάντια στους Συρακούσιους, επειδή πίστεψαν ότι έτσι θα αλλάξουν τα πράγματα και θα σταματήσουν τον ανεφοδιασμό της Πελοποννήσου από τη Σικελία.

Όταν έφτασε στη Σικελία ο αθηναϊκός στόλος καταστράφηκε στη σύγκρουση με τους Συρακούσιους. Έτσι οι Αθηναίοι έχασαν την κυριαρχία τους στη θάλασσα. Τότε οι Σπαρτιάτες κατάλαβαν ότι, για να νικήσουν στον πόλεμο, θα έπρεπε να αποκτήσουν οι ίδιοι ισχυρό στόλο. Για να το πετύχουν αυτό όμως ζήτησαν οικονομική βοήθεια από το Περσικό Βασίλειο.

Στο μεταξύ ο Αλκιβιάδης, που είχε κατηγορηθεί από τους πολιτικούς του αντιπάλους για ιεροσυλία, είχε καταφύγει στη Σπάρτη για να μην τον συλλάβουν. Τα γεγονότα αυτά άλλαξαν σημαντικά την πορεία του πολέμου.

Ιεροσυλία
Ασέβεια προς
τους θεούς.

Δεκελεικός και Ιωνικός Πόλεμος – Η ανάμειξη των Περσών

Η τρίτη και τελική περίοδος του πολέμου αρχίζει λοιπόν όταν οι Σπαρτιάτες άρχισαν συνεννοήσεις με τον Πέρση βασιλιά. Όταν άλλαξε στρατόπεδο ο Αλκιβιάδης, αποκάλυψε στους Σπαρτιάτες πού ήταν αδύναμη η άμυνα της Αθήνας. Για παράδειγμα, τους συμβούλεψε να εγκατασταθούν στη Δεκέλεια, μια μικρή πόλη της Αττικής, και από εκεί να λεηλατούν συνέχεια τη γύρω περιοχή. Έτσι η περίοδος μετά το 413 π.Χ. ονομάστηκε **Δεκελεικός Πόλεμος**.

Ταυτόχρονα σχεδόν άρχισε στη δυτική Μικρά Ασία ο λεγόμενος **Ιωνικός Πόλεμος**.

Όταν οι Σπαρτιάτες ζήτησαν οικονομική βοήθεια από Πέρσες σατράπες, εκείνοι ζήτησαν σε αντάλλαγμα να αναγνωριστεί η κυριαρχία τους στις ελληνικές πόλεις-κράτη της Μικράς Ασίας. Με τη βοήθεια που έδωσαν στους Σπαρτιάτες, οι Πέρσες σατράπες πέτυχαν να εξουδετερώσουν έναν ενοχλητικό αντίπαλο, την Αθήνα.

Όταν ο σπαρτιατικός στόλος βγήκε στο Αιγαίο, άρχισαν ναυτικές συγκρούσεις με τους Αθηναίους. Στόχος της Σπάρτης ήταν να εμποδίσει να έρχονται τρόφιμα από τον Εύξεινο Πόντο στην Αθήνα. Έτσι έστειλαν το **Λύσανδρο** στο ανατολικό Αιγαίο. Οι Αθηναίοι έστειλαν εναντίον του όσα καράβια τούς είχαν μείνει, αλλά η Σπάρτη πέτυχε το 405 π.Χ. στους **Αιγός Ποταμούς** την τελική νίκη. Οι Αθηναίοι έχασαν το στόλο τους και δεν μπορούσαν πια να φέρνουν τρόφιμα από τον Εύξεινο Πόντο. Λίγους μήνες μετά, **η Αθήνα παραδόθηκε** και δέχτηκε τους όρους της ειρήνης που της επέβαλε η Σπάρτη.

Οι Σπαρτιάτες κατέλαβαν και πήραν τα πλοία των Αθηναίων στις εκβολές των Αιγός Ποταμών, στην ευρωπαϊκή πλευρά του Ελλήσποντου. Αυτό έγινε την ώρα που τα αθηναϊκά πληρώματα έψαχναν για εφόδια στην ακτή. Έτσι οι Αθηναίοι έχασαν το στόλο τους και καταστράφηκαν.

Η ήττα της Αθήνας

Οι ολιγαρχικοί στην Αθήνα είδαν ότι τώρα είχαν την ευκαιρία να καταλύσουν τη δημοκρατία και να πάρουν την εξουσία. Με τη βοήθεια των Σπαρτιατών εγκαταστάθηκε ένα ολιγαρχικό πολίτευμα με **Τριάντα Τυράννους**. Ωστόσο, λίγους μήνες αργότερα οι Αθηναίοι έδιωξαν τους τυράννους και ξανάφεραν τη δημοκρατία. Όμως η Αθήνα είχε χάσει το στόλο της και την κυριαρχία στο Αιγαίο. Τα τείχη της πόλης είχαν γκρεμιστεί, η ύπαιθρος ήταν κατεστραμμένη από τις συνεχείς λεηλασίες και τα μεταλλεία της είχαν εγκαταλειφθεί.

2. Από τον Πελοποννησιακό Πόλεμο ως το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου (404–323 π.Χ.)

Οι πηγές

Για τον ελληνικό κόσμο τον 4ο αιώνα π.Χ. γνωρίζουμε πολύ περισσότερα από όσα ξέρουμε για τους προηγούμενους αιώνες, χάρη στις πολλές, σύγχρονες με τα γεγονότα, **πηγές** – ιδιαίτερα τους λόγους των ρητόρων και τα πολιτικά κείμενα. Από τα ιστορικά κείμενα, μόνο το έργο του **Ξενοφώντα**, που ήταν και πολιτικός συγγραφέας με μεγάλη επιρροή, σώζεται ολόκληρο. Από τους υπόλοιπους ιστορικούς έχουμε μόνο αποσπάσματα. Ειδικότερα για την περίοδο από την «Ειρήνη του Βασιλέως» το 387 π.Χ. μέχρι το 371 π.Χ., η κύρια πηγή πληροφοριών είναι, εκτός από τον Ξενοφώντα, οι λόγοι του **Ισοκράτη**. Επίσης σώζονται αρκετές επιγραφές, κυρίως για την Αθήνα.

Οι συνέπειες του Πελοποννησιακού Πολέμου

Οι συνέπειες από τον πόλεμο ήταν καταστρεπτικές για τις ελληνικές πόλεις-κράτη. Χιλιάδες άνθρωποι σκοτώθηκαν και χιλιάδες πουλήθηκαν ως δούλοι. Οι καλλιέργειες καταστράφηκαν και πολλοί αναγκάστηκαν να πουλήσουν τα κτήματά τους. Επίσης, το εμπόριο και η βιοτεχνία περιορίστηκαν, με αποτέλεσμα η οικονομική δραστηριότητα να μειωθεί. Πολλοί επίσης έφυγαν από τις πόλεις για να αποφύγουν τις εσωτερικές διαμάχες. Πολλοί, τέλος, υπηρέτησαν ως μισθοφόροι.

Τα χαρακτηριστικά της εποχής

Τέσσερα είναι τα κυριότερα χαρακτηριστικά του 4ου αιώνα π.Χ.:

- Οι **συγκρούσεις** ανάμεσα στις πόλεις-κράτη ήταν συχνές και υπήρχε πάντα μια πόλη-κράτος που ήθελε να έχει την ηγεμονία.
- Η πολιτική του Περσικού Βασιλείου ενίσχυσε τον **ανταγωνισμό** μεταξύ των πόλεων-κρατών. Ο Πέρσης βασιλιάς, που δεν ήθελε τις ελληνικές δυνάμεις ενωμένες, έστρεφε με τα χρήματά του τη μια πόλη-κράτος ενάντια στην άλλη. Οι ελληνικές πόλεις-κράτη από τη μεριά τους χρησιμοποίησαν τα περσικά χρήματα ανάλογα με τις ανάγκες τους. Σ' αυτές τις συνθήκες αναπτύχθηκε το Βασίλειο της Μακεδονίας, που κυριάρχησε στον ελλαδικό χώρο και κατέλυσε αργότερα το Περσικό Βασίλειο.
- Αυτή την περίοδο στο Περσικό Βασίλειο γίνονταν πόλεμοι για το θρόνο και πολλές επαναστάσεις. Πολλοί Πέρσες ηγέτες χρησιμοποιούσαν συχνά Έλληνες **μισθοφόρους**.
- Δημιουργήθηκαν **συνασπισμοί πόλεων-κρατών (κοινά)** που την επόμενη περίοδο, δηλαδή στην Ελληνιστική Εποχή, έπαιξαν σημαντικό ρόλο.

A. Το τέλος των ηγεμονιών

Η σπαρτιατική ηγεμονία

Μετά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο η Σπάρτη ήταν η μεγαλύτερη δύναμη στον ελληνικό κόσμο. Όμως είχε πληρώσει και αυτή ακριβά για τη νίκη της: έχασε πολλούς άντρες οπλίτες και εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τη βοήθεια που της έστελνε η Περσία.

Ο Ξενοφώντας στο έργο του *Ελληνικά* παρουσιάζει τη νίκη της Σπάρτης σαν «απαρχή της ελευθερίας» για τον ελληνικό κόσμο. Όμως τα πράγματα ήταν διαφορετικά: αντί να δώσει στις ελληνικές πόλεις-κράτη αυτονομία, όπως είχε υποσχεθεί, η Σπάρτη τις καταπίεσε ακόμη περισσότερο. Υποστήριξε ολιγαρχικά πολιτεύματα και δημιούργησε έτσι μεγάλη δυσανεμία. Η ειρήνη, που τόσο την είχε ανάγκη ο ελληνικός κόσμος, δεν ήρθε με την ηγεμονία της Σπάρτης. Οι σημαντικότεροι σύμμαχοι της Σπάρτης, η Θήβα και η Κόρινθος, έπαψαν να τη στηρίζουν.

Το χρυσάφι των Περσών

Η κατάσταση στον ελληνικό κόσμο είχε μεγάλη σχέση με την εξωτερική πολιτική του Περσικού Βασιλείου. Η Σπάρτη, όπως είδαμε, είχε κερδίσει τον Πελοποννησιακό Πόλεμο με την οικονομική υποστήριξη των Περσών. Όμως λίγο μετά το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου, η Σπάρτη άλλαξε πολιτική και άρχισε πόλεμο ενάντια στους Πέρσες.

Οι Πέρσες από την πλευρά τους, για να μειώσουν τη δύναμη της Σπάρτης, βοήθησαν να δημιουργηθεί ένας αντισπαρτιατικός συνασπισμός. Σ' αυτόν συμμετείχαν η Αθήνα, η Κόρινθος, η Θήβα και το Άργος. Οι Αθηναίοι μάλιστα με τα περσικά χρήματα έχτισαν ξανά τα τείχη της πόλης τους.

5.34

Λεπτομέρεια από αγγείο που απεικονίζει τον Πέρση βασιλιά Δαρείο, 4ος αιώνας π.Χ.
Νάπολη (Ιταλία), Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Το Περσικό Βασίλειο τον 4ο αιώνα π.Χ.

Το Περσικό Βασίλειο με τον πλούτο του έλεγχε μια τεράστια έκταση και μπορούσε να επηρεάζει την κατάσταση στον ελληνικό κόσμο.

Το Περσικό Βασίλειο όμως είχε και πολλά προβλήματα: η κεντρική εξουσία δεν μπορούσε να ελέγχει πάντα τους **ντόπιους ηγεμόνες** και τους Πέρσες σατράπες, που στις επαρχίες είχαν τη δική τους πολιτική. Η Αίγυπτος, για παράδειγμα, ύστερα από μια εξέγερση στο τέλος του 5ου αιώνα π.Χ., κατάφερε να μείνει ανεξάρτητη για 60 χρόνια με ντόπιους βασιλιάδες.

Η Ειρήνη του Βασιλέως

Το Περσικό Βασίλειο, που δεν ήθελε να υπάρχει ισχυρή πόλη-κράτος στον ελληνικό κόσμο, ανησύχησε με τη δύναμη που απέκτησε σιγά σιγά η Αθήνα και έπαψε να την υποστηρίζει. Έτσι οι Πέρσες βοήθησαν για μια ακόμη φορά τη Σπάρτη. Οι Σπαρτιάτες υπέγραψαν ειρήνη μαζί τους, γιατί αυτό ήταν προς το συμφέρον της πόλης τους. Η ειρήνη αυτή είναι γνωστή ως η **Ειρήνη του Βασιλέως ή Ανταλκίδειος Ειρήνη** από το όνομα του Σπαρτιάτη στρατηγού Ανταλκίδα που έκανε τις διαπραγματεύσεις.

Με την **Ειρήνη του Βασιλέως** (387 π.Χ.) όλες οι ελληνικές πόλεις-κράτη ήταν ανεξάρτητες, εκτός από τις πόλεις-κράτη της δυτικής Μικράς Ασίας, που ήταν κάτω από την ηγεμονία του Πέρση βασιλιά.

Μετά το 387 π.Χ. και η Σπάρτη και η Αθήνα και, τέλος, η Θήβα προσπάθησαν να αποκτήσουν την ηγεμονία στον ελλαδικό χώρο.

Η Αθήνα ξανά ισχυρή

Με το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου, το 404 π.Χ., η Αθήνα είχε καταστραφεί. Ήταν ανάμεσα στις πόλεις-κράτη που είχαν υποφέρει περισσότερο από τον πόλεμο. Είχε χάσει την ηγεμονία της στο Αιγαίο, ο στόλος της ήταν στα χέρια του εχθρού, η ύπαιθρός της είχε λεηλατηθεί συστηματικά, αγροκίβες και σιταποθήκες είχαν καταστραφεί και περισσότεροι από 20.000 δούλοι είχαν εγκαταλείψει την πόλη. Ακόμη οι Σπαρτιάτες, όπως είδαμε, για να την ελέγχουν καλύτερα, επέβαλαν τους Τριάντα Τυράννους, μια ολιγαρχική διοίκηση. Σε λιγότερο από ένα χρόνο όμως η δημοκρατία είχε ξαναέρθει.

Μετά την Ειρήνη του Βασιλέως υπάρχουν στην Αθήνα δύο αντίπαλες πλευρές: αυτοί που υποστηρίζουν τη Σπάρτη και αυτοί που υποστηρίζουν τη Θήβα. Τον ίδιο καιρό ο Αθηναίος ρήτορας **Ισοκράτης** πίστευε ότι η κατάκτηση του Περσικού Βασιλείου είναι η λύση για τα εσωτερικά προβλήματα των Ελλήνων. Στον *Παναηγυρικό* του λόγου (380 π.Χ.) υποστήριξε ότι στον κοινό αγώνα εναντίον των Περσών θα μπορούσε να είναι επικεφαλής η Αθήνα. Έτσι διαμορφώθηκε η «πανελλήνια ιδέα» για την ένωση των Ελλήνων, η οποία θα έφερνε ειρήνη ανάμεσα στις πόλεις-κράτη και θα οδηγούσε σε έναν κοινό πόλεμο ενάντια στον Πέρση βασιλιά.

Το 378 π.Χ., 100 χρόνια μετά την ίδρυση της Συμμαχίας της Δήλου, η Αθήνα κατάφερε όχι μόνο να ξαναφτιάξει το στόλο της, να αποκτήσει ξανά τον έλεγχο στο βόρειο Αιγαίο και την Προποντίδα, αλλά και να δημιουργήσει μια συμμαχία γνωστή ως **Δεύτερη (Β΄) Αθηναϊκή Συμμαχία**. Τα μέλη της νέας συμμαχίας εμπόδισαν την Αθήνα να έχει όλη την εξουσία. Παρόλα αυτά, η Αθήνα έγινε ξανά το οικονομικό κέντρο στην περιοχή του Αιγαίου. Η οικονομία βρισκόταν τώρα σε πολύ καλύτερη κατάσταση και ο Πειραιάς ξαναζωντάνεψε με το εμπόριο.

Η άνοδος της Θήβας

Την ηγεμονία του ελληνικού κόσμου προσπάθησε να κατακτήσει για λίγο η Θήβα. Η επιρροή της έφτασε μέχρι τη Μακεδονία. Εκείνο τον καιρό κυριάρχησαν στη Θήβα δύο σημαντικές προσωπικότητες: ο **Πελοπίδας** και ο **Επαμεινώνδας**. Η ηγεμονία της Θήβας ανησύχησε την Αθήνα, κυρίως επειδή οι Θηβαίοι υπέγραψαν συνθήκη με τον Πέρση βασιλιά και προσπαθούσαν να αποκτήσουν πρόσβαση στο Αιγαίο. Οι Θηβαίοι έφτιαξαν στόλο και έγιναν ναυτική δύναμη.

Δύο σημαντικές μάχες, η μία στα **Λεύκτρα** (371 π.Χ.), όπου οι Σπαρτιάτες ηττήθηκαν από τον Επαμεινώνδα, και η άλλη στη **Μαντίνεια**, έκριναν την άνοδο και την πτώση της Θήβας. Μετά τα Λεύκτρα οι Θηβαίοι κατάφεραν να απελευθερώσουν τους Μεσσήνιους. Η Μεσσηνία απέκτησε και πάλι, έπειτα από αιώνες, την ανεξαρτησία της από τη Σπάρτη.

Στη **μάχη της Μαντίνειας** (362 π.Χ.) η Θήβα νίκησε, αλλά σκοτώθηκε ο Επαμεινώνδας και με το θάνατό του ήρθε το τέλος της θηβαϊκής ηγεμονίας. Αυτό δείχνει ότι τα θεμέλια της θηβαϊκής ηγεμονίας δεν ήταν γερά. Είναι το τέλος των ηγεμονιών: η Σπάρτη, η Θήβα, αλλά και η Αθήνα είχαν χάσει τη δύναμή τους. Το **Βασίλειο της Μακεδονίας** γίνεται ισχυρό με την άνοδο του **Φίλιππου Β΄** στο θρόνο (359 π.Χ.) και αρχίζει από εδώ και πέρα να παίζει σημαντικό ρόλο στον ελληνικό κόσμο.

Ο Ευαγόρας βασιλιάς της Σαλαμίνας της Κύπρου (411–373 π.Χ.)

Για την Κύπρο μιλήσαμε στις σ. 40, 45.

Στην Κύπρο είχε επικρατήσει ο ελληνικός πολιτισμός και μιλιόταν η ελληνική γλώσσα. Στα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ. η Κύπρος κατακτήθηκε από το Περσικό Βασίλειο, αλλά τα κυπριακά βασίλεια διατήρησαν την αυτονομία τους. Όσο ήταν βασιλιάς στη Σαλαμίνα της Κύπρου ο Ευαγόρας, προσπάθησε να ενώσει τα βασίλεια της Κύπρου κάτω από την εξουσία του, συμμάχησε με την Αίγυπτο και έκανε πολλές περιοχές της νότιας Μικράς Ασίας να εξεγερθούν ενάντια στον Πέρση βασιλιά.

5.35

Είχε επιτυχίες στην αρχή, αλλά τελικά νικήθηκε και στο νησί συνέχισε να κυριαρχεί το Περσικό Βασίλειο μέχρι την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Πανοραμική άποψη του αρχαιολογικού χώρου της Σαλαμίνας στην Κύπρο.

Οι Έλληνες της δυτικής Μεσογείου

Τα εύφορα εδάφη και το καλό κλίμα της δυτικής Μεσογείου, κυρίως της Σικελίας και της Κάτω Ιταλίας, βοήθησαν στην ανάπτυξη των ελληνικών αποικιών.

Ο **Διονύσιος των Συρακουσών** ξεκίνησε ως αρχιστράτηγος και έπειτα έγινε τύραννος. Υπέταξε τις ελληνικές πόλεις-κράτη της Σικελίας, που τις απειλούσαν συνεχώς οι στρατιές των Καρχηδόνιων. Ο Διονύσιος κατάφερε να ελέγξει τη Σικελία και να περιορίσει τους Καρχηδόνιους στο δυτικό άκρο του νησιού. Επίσης είχε τον έλεγχο της νότιας Ιταλικής χερσονήσου και επηρέαζε περιοχές μέχρι τις βόρειες ακτές της Αδριατικής. Έτσι, στις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ. ο Διονύσιος των Συρακουσών έγινε σημαντικός παράγοντας σε όλο τον ελληνικό κόσμο, κυρίως επειδή συμμετείχε στους ανταγωνισμούς ανάμεσα στις πόλεις-κράτη και ανακατευόταν στις υποθέσεις τους.

Για τις πρώτες ελληνικές αποικίες μιλήσαμε στα κεφ. 3 και 4.

B. Το Βασίλειο της Μακεδονίας

Η εποχή του Φίλιππου Β΄ (359–336 π.Χ.)

Η περιοχή της Μακεδονίας είχε μείνει μακριά απ' όσα άλλαξαν στον ελληνικό κόσμο από τον 8ο αιώνα π.Χ. και μετά. Στη Μακεδονία ζούσαν πληθυσμοί με διαφορετική καταγωγή. Από την εποχή του βασιλιά Αλέξανδρου Α΄, που κυβερνούσε τον καιρό των Περσικών πολέμων, οι κάτοικοι της Μακεδονίας, όπως όλοι οι άλλοι Έλληνες, συμμετείχαν στους Ολυμπιακούς αγώνες.

Οι Μακεδόνες χωρίζονταν κοινωνικά στους αριστοκράτες, που είχαν μεγάλα κτήματα και υπηρετούσαν το βασιλιά ως έφιπποι με τον τιμητικό τίτλο **εταίροι**, και στους ισχυρούς ελεύθερους αγρότες που υπηρετούσαν ως σώμα πεζικού (**πεζέταιροι**).

Το 359 π.Χ. ανέβηκε στο θρόνο του Βασιλείου της Μακεδονίας ένας νεαρός βασιλιάς, ο **Φίλιππος Β΄**, που ήθελε να κάνει το βασίλειό του μεγάλη δύναμη. Για να το πετύχει, κυριάρχησε στις **γειτονικές ηγεμονίες** και σιγά σιγά στους συμμάχους της Αθήνας στο βόρειο ελλαδικό χώρο. Με αυτά δυσареστήθηκε η Αθήνα, που έβλεπε να χάνεται η δύναμη και η επιρροή της.

5.37

Χάλκινο κράνος «θρακικού» τύπου από τη Βίτσα Ιωαννίνων. Οι Μακεδόνες στρατιώτες φορούσαν τέτοια κράνη, 4ος αιώνας π.Χ. Ιωάννινα (Ήπειρος), Αρχαιολογικό Μουσείο.

ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Β΄ (359–336 π.Χ.)

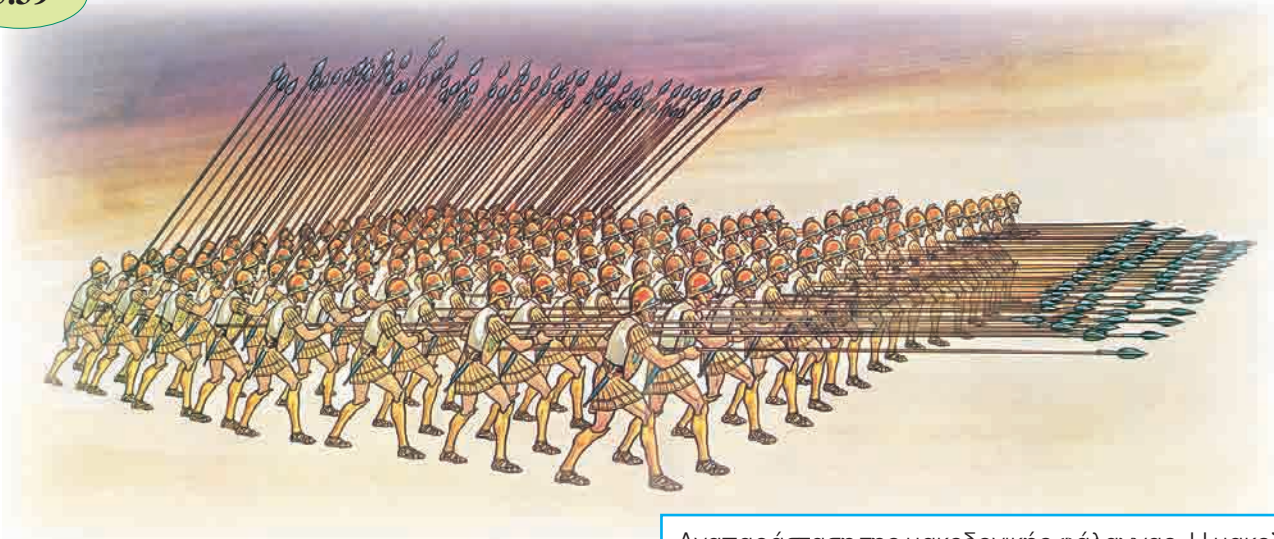
Ο Φίλιππος Β΄ κατέκτησε την Αμφίπολη, την Ποτειδαία, τη Μεθώνη και το 348 π.Χ. κυριεύσε και κατέστρεψε την Όλυνθο. Μέχρι το 342 π.Χ. όλες οι ελληνικές πόλεις-κράτη της Θράκης, αλλά και πολλές θρακικές και ιλλυρικές φυλές ήταν κάτω από τη μακεδονική κυριαρχία. Το 341 π.Χ. ο Φίλιππος ίδρυσε μια νέα πόλη στο εσωτερικό της Θράκης, πάνω στον ποταμό Έβρο, και την ονόμασε Φιλιππούπολη. Σήμερα η Φιλιππούπολη (Πλόβνιφ) βρίσκεται στη Βουλγαρία.

Η Αθήνα την εποχή του Φίλιππου Β΄ και του Αλέξανδρου

Η περίοδος από το 359 ως το 322 π.Χ. είναι από τις πιο γνωστές της αθηναϊκής ιστορίας, κυρίως λόγω του ρήτορα **Δημοσθένη**. Πολλοί από τους λόγους του Δημοσθένη έχουν σωθεί. Ο Δημοσθένης έγραψε και πολιτικούς λόγους, που τους εκφώνησε στην Εκκλησία του Δήμου, και δικανικούς λόγους, που τους εκφώνησε στα δικαστήρια, σε ιδιωτικές ή σε δημόσιες υποθέσεις. Έχουν σωθεί επίσης οι λόγοι του Αισχίνη, που ήταν πολιτικός αντίπαλος του Δημοσθένη. Μέσα από τα κείμενα αυτά μαθαίνουμε για μια σημαντική περίοδο στην ιστορία της Αθήνας. Μετά το 322 π.Χ. η αθηναϊκή δημοκρατία χάνει σιγά σιγά τη δύναμή της και παρακμάζει.

Στην Αθήνα υπήρχαν δύο πολιτικά στρατόπεδα. Από τη μια μεριά ήταν ο ρήτορας Δημοσθένης και όσοι πίστευαν ότι απειλείται από τους βασιλιάδες της Μακεδονίας όχι μόνο η ανεξαρτησία της Αθήνας αλλά και των άλλων ελληνικών πόλεων-κρατών. Από την άλλη μεριά ήταν όσοι πίστευαν ότι η ηγεμονία του βασιλιά της Μακεδονίας ήταν ο μόνος τρόπος για να ενωθεί ο ελληνικός κόσμος. Αυτή την πολιτική υποστήριζαν οι συγγραφείς και ρήτορες **Ισοκράτης** και **Αισχίνης**.

5.39

Ο Φίλιππος Β΄, επιδέξιος στρατιωτικός και πολιτικός, εξασφάλισε συμμαχίες μέσα στις ελληνικές πόλεις-κράτη και πέτυχε μέσα σε μια εικοσαετία να επιβάλει την ηγεμονία του στον ελληνικό κόσμο.

Ο Φίλιππος Β΄ κατέκτησε τον κεντρικό και νότιο ελλαδικό χώρο και με πολιτικά και με στρατιωτικά μέσα. Με άλλα λόγια, δεν κυριάρχησε μόνο με μάχες, αλλά και ειρηνικά, όπως όταν εξασφάλισε τη συμμετοχή του στην Αμφικτιονία των Δελφών. Με τον έλεγχο της Αμφικτιονίας, ο Φίλιππος μπορούσε να επεμβαίνει στις υποθέσεις των πόλεων-κρατών που συμμετείχαν σε αυτή. Σημαντική ήταν επίσης η νίκη του Φίλιππου στη **μάχη της Χαιρώνειας** στη Βοιωτία το 338 π.Χ. Στη Χαιρώνεια ο Φίλιππος νίκησε τον ενωμένο στρατό των Αθηναίων και των Θηβαίων.

Μετά τη μάχη στη Χαιρώνεια, η συμμαχία που έγινε με αρχηγό το Φίλιππο Β΄ έβαλε στόχο να ξεκινήσει έναν πόλεμο στην Ασία ενάντια στο Μεγάλο Βασιλιά. Ο Φίλιππος πρόβαλε την ανάγκη να εκδικηθεί για τις συμφορές που έπαθαν οι Έλληνες στους Περσικούς Πολέμους. Στη συμμαχία συμμετείχαν σχεδόν όλες οι πόλεις-κράτη του ελλαδικού χώρου εκτός από τη Σπάρτη. Συμφώνησαν να πάρουν μέρος στην εκστρατεία με δικές τους δυνάμεις ενάντια στο Περσικό Βασίλειο.

Όταν ο Φίλιππος Β΄ δολοφονήθηκε το 336 π.Χ., άφησε στο γιο του Αλέξανδρο Γ΄, που αργότερα οι ιστορικοί ονόμασαν Μέγα, ένα βασίλειο δυνατό. Την ίδια χρονιά δολοφονήθηκε ο Πέρσης βασιλιάς Αρταξέρξης Γ΄. Τον διαδέχθηκε ο Δαρείος Γ΄ που προσπάθησε να αναδιοργανώσει το περσικό κράτος, το οποίο βρισκόταν σε κρίση.

Αναπαράσταση της μακεδονικής φάλαγγας. Η μακεδονική φάλαγγα αναπτύχθηκε από το Φίλιππο Β΄ και ακόμη περισσότερο από το γιο του Αλέξανδρο. Η βασική μονάδα της φάλαγγας ήταν το σύνταγμα με 16 σειρές αντρών. Κάθε στρατιώτης ήταν οπλισμένος με τη σάρισα, ένα δόρυ 4-7 μέτρα μακρύ. Στη μάχη, οι πρώτες πέντε σειρές κρατούσαν τις σάρισες οριζόντια μπροστά τους, ενώ οι υπόλοιπες 11 τις κρατούσαν όρθιες. Σε κάθε πλευρό τού συντάγματος υπήρχε ελαφρύ πεζικό, καθώς και τοξότες για προστασία, ενώ τα πλευρά της φάλαγγας συνολικά ενίσχυε το ιππικό.

5.40

Χρυσό μετάλλιο με πορτρέτο του Φίλιππου Β΄. Ρωμαϊκή Εποχή. Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

Οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου

5.41

Νόμισμα, ασημένιο τετράδραχμο, του Αλέξανδρου Γ'. Στην κύρια όψη ο Αλέξανδρος απεικονίζεται σαν τον Ηρακλή με τη λεοντή. Στην πίσω όψη ο Δίας καθισμένος σε θρόνο, με αετό στο δεξί χέρι και σκήπτρο στο αριστερό. Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο.

Πηγές

Για τον Αλέξανδρο Γ' και τη βασιλεία του οι άμεσες μαρτυρίες που έχουμε είναι λίγες: κάποιες αναφορές στους λόγους Αθηναίων ρητόρων, μερικές επιγραφές που προέρχονται από ελληνικές πόλεις-κράτη της δυτικής Μικράς Ασίας, νομίσματα και κάποιες προτομές.

5.42

Μαρμάρινη προτομή του Αλέξανδρου, 3ος αιώνας π.Χ. Πέλλα (Μακεδονία), Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ο Αλέξανδρος Γ' διαδέχτηκε το Φίλιππο Β' στο θρόνο του Βασιλείου της Μακεδονίας. Ως ηγέτης των Ελλήνων ξεκίνησε και πραγματοποίησε το φιλόδοξο σχέδιο του πατέρα του. Πριν από αυτό όμως, κέρδισε την εμπιστοσύνη ή επέβαλε τη θέλησή του πρώτα στους Θεσσαλούς, έπειτα στους Θηβαίους και τέλος στους Αθηναίους.

Την άνοιξη του 334 π.Χ. ο Αλέξανδρος ξεκίνησε τη μεγάλη του εκστρατεία στην Ασία. Πρώτος σκοπός ήταν να απελευθερώσει τις ελληνικές πόλεις-κράτη στη δυτική Μικρά Ασία από την κυριαρχία του Πέρση βασιλιά και να εκδικηθεί για τις συμφορές που έπαθαν άλλοτε οι Έλληνες από τον Ξέρξη. Δεύτερος στόχος του ήταν να εγκαταστήσει στην Ασία τους μισθοφόρους, που όλο τον 4ο αιώνα π.Χ. υπηρετούσαν τις πόλεις-κράτη και τα βασίλεια. Αυτοί οι μισθοφόροι ήταν πια τόσο πολλοί που απειλούσαν την ειρήνη και την κοινωνική τάξη.

Ο Αλέξανδρος δε σταμάτησε όμως στις κατακτήσεις αυτές. Στόχος του πια ήταν να κατακτήσει ολόκληρο το Περσικό Βασίλειο. Με ευκολία κυρίευσε την Αίγυπτο, που ήταν περσική σατραπεία, και ίδρυσε εκεί μια νέα πόλη, την **Αλεξάνδρεια** (331 π.Χ.).

Ως διάδοχος πλέον του Δαρείου Γ', ο Αλέξανδρος χρησιμοποίησε πολλούς Πέρσες στη διοίκηση και στην άμυνα. Χάρη στο περσικό χρυσάφι, που ήταν τώρα πια στα χέρια του, ο Αλέξανδρος οργάνωσε ένα μεγάλο μισθοφορικό στρατό.

Ο Αλέξανδρος σεβάστηκε τους πολιτισμούς των λαών που κατέκτησε κι έτσι κέρδισε την εμπιστοσύνη τους. Με το γάμο του με τη Ρωξάνη, κόρη του ηγεμόνα της Σογδιανής, ικανοποίησε τους ντόπιους αριστοκράτες, αλλά και πραγματοποίησε το όραμά του που ήταν ο σχηματισμός μιας αυτοκρατορίας όπου θα **συνυπήρχαν διάφοροι λαοί**.

Ο Αλέξανδρος ζήτησε από τους στρατηγούς του να ακολουθήσουν το παράδειγμά του. Οι μεικτοί γάμοι όμως δεν ήταν ο μόνος τρόπος για να εφαρμόσει ο Αλέξανδρος την πολιτική του στους λαούς της αυτοκρατορίας του. Παράλληλα με την **εξάπλωση του ελληνικού πολιτισμού**, η ελληνική γλώσσα έγινε γλώσσα επικοινωνίας στο μεγαλύτερο μέρος της ανατολικής Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής. Οι πόλεις που ίδρυσε ο Αλέξανδρος, συνολικά 70, έγιναν κέντρα για τη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής γλώσσας.

Μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου αυξήθηκαν οι εμπορικές συναλλαγές ανάμεσα στον ελληνικό κόσμο και στην Εγγύς Ανατολή, μέσα από θαλάσσιους και χερσαίους δρόμους.

Με αυτή τη νέα ανάπτυξη του εμπορίου το νόμισμα έγινε βασικό μέσο συναλλαγής. Ο Αλέξανδρος είχε κόψει νομίσματα για να πληρώνει τα εφόδια του στρατού και τους μισθοφόρους. Έτσι το νόμισμα κυκλοφόρησε πολύ περισσότερο από πριν. Αυτό έκανε πιο εύκολο το εμπόριο.

Η βασιλεία του Αλέξανδρου Γ΄ δεν κράτησε πολύ. Όμως μέσα σ' αυτά τα λίγα χρόνια έπαψε να υπάρχει το τεράστιο Περσικό Βασίλειο που είχε δημιουργήσει ο Πέρσης Κύρος Β΄ από τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ. Ακόμη, τελείωσε η Κλασική Εποχή, που για περισσότερο από ενάμιση αιώνα είχε ως πρότυπο την Αθήνα. Μετά το θάνατο του Αλέξανδρου υπήρχαν ακόμη ελληνικές πόλεις-κράτη. Η πραγματική εξουσία όμως βρισκόταν πλέον στους βασιλιάδες, οι οποίοι κυβερνούσαν τα κράτη που δημιουργήθηκαν από τη διάσπαση του τεράστιου κράτους του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

5.43

Νόμισμα, ασημένιο τετράδραχμο, του Πτολεμαίου Α΄. Ήταν στρατηγός και ένας από τους Διαδόχους του Αλέξανδρου. Στην κύρια όψη ο Αλέξανδρος. Στην πίσω όψη ο Δίας κρατάει αετό και σκήπτρο, 322 π.Χ. Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο.

Για τους εμπορικούς δρόμους θα μιλήσουμε στη σ. 141.

5.44

Ψηφιδωτό που απεικονίζει το Μέγα Αλέξανδρο. Διακοσμούσε το «σπίτι του Φαύνου» στην Πομπηία (Ιταλία), 2ος αιώνας π.Χ. Νάπολη (Ιταλία), Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΑΠΟ ΤΟ 334 ΜΕΧΡΙ ΤΟ 332 π.Χ.

5.45

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΑΠΟ ΤΟ 332 ΜΕΧΡΙ ΤΟ 323 π.Χ.

5.46

1. Ο Αλέξανδρος κατέκτησε την **Αίγυπτο** (332 π.Χ.), όπου ο ντόπιος πληθυσμός τον αναγνώρισε ως ελευθερωτή και τον θεώρησε φαραώ.

2. Η μάχη στα **Γαυγάμηλα** (331 π.Χ.) ήταν αποφασιστική για τον Αλέξανδρο. Λίγο αργότερα ο Δαρείος Γ' δολοφονήθηκε από σατράπες του. Ο Αλέξανδρος διάλεξε για πρωτεύουσα του βασιλείου του τη **Βαβυλώνα**, επειδή θεώρησε ότι η στρατηγική της θέση ήταν σημαντική.

3. Ο Αλέξανδρος κατέλαβε τις δύο πρωτεύουσες του Περσικού Βασιλείου, τα **Σούσα** και την **Περσέπολη**, και κυριάρχησε στην Περσία, το σημερινό Ιράν (330 π.Χ.).

4. Την άνοιξη του 329 π.Χ. ο Αλέξανδρος πέρασε το βουνό Ινδικός Καύκασος, στο σημερινό Αφγανιστάν, και στη συνέχεια κατέκτησε τη **Βακτριανή** και τη **Σογδιανή** (329–327 π.Χ.), που ήταν σατραπείες του Περσικού Βασιλείου. Οι περιοχές αυτές ήταν σημαντικές για στρατιωτικούς και εμπορικούς λόγους.

5. Ο Αλέξανδρος συνέχισε την πορεία του προς τα νότια. Έτσι άρχισε μια εκστρατεία που τον έφερε μέχρι τις Ινδίες. Στην αρχή κατέκτησε την **Γκαντάρα**, που ήταν μια από τις πλουσιότερες σατραπείες του Περσικού Βασιλείου. Στη συνέχεια νίκησε τον **Πώρο**, έναν Ινδό βασιλιά (326 π.Χ.). Ωστόσο, λίγο πριν από τις όχθες του ποταμού Ύφαση, η εκστρατεία του Αλεξάνδρου σταμάτησε. Οι πιο πολλοί στρατιώτες του, κουρασμένοι και εξασθενημένοι από τη μακριά εκστρατεία, αρνήθηκαν να τον ακολουθήσουν στην κατάκτηση ολόκληρων των Ινδιών.

6. Ο στρατός του Αλεξάνδρου κατέβηκε ολόκληρη την **κοιλάδα του Ινδού** ποταμού (στο σημερινό Πακιστάν) και πήρε το δρόμο της επιστροφής. Ο Αλέξανδρος γύρισε στη **Βαβυλώνα** (324 π.Χ.). Εκεί, ενώ προετοίμαζε μια εκστρατεία προς την αραβική χερσόνησο, αρρώστησε και **πέθανε** τον Ιούνιο του **323 π.Χ.**

Γ. Η πνευματική ζωή και οι τέχνες

Τον 4ο αιώνα π.Χ. γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη η φιλοσοφία και η ρητορική. Τα έργα τής εποχής τα λέμε κλασικά, επειδή διαμόρφωσαν κανόνες και πρότυπα, και από τότε οι άνθρωποι σ' όλο τον κόσμο τα διαβάζουν και προσπαθούν να τα ερμηνεύσουν.

Για τους σοφιστές μάθαμε στις σ. 100–101.

5.47

Τοιχογραφία που απεικονίζει το Σωκράτη και διακοσμούσε ένα ρωμαϊκό σπίτι στην Έφεσο, στη δυτική Μικρά Ασία, 1ος αιώνας μ.Χ. Έφεσος (Τουρκία), Αρχαιολογικό Μουσείο.

Φιλοσοφία

Από τον 5ο αιώνα π.Χ. και μετά η Αθήνα έγινε το κυριότερο κέντρο στη φιλοσοφία, όπως και στους άλλους τομείς. Στην Αθήνα έρχονται απ' όλο τον ελληνικό κόσμο οι σοφιστές. Οι σοφιστές ισχυρίζονταν ότι δεν υπάρχουν σταθερές και αμετάβλητες αξίες. Την ίδια εποχή εμφανίζεται και ο μεγάλος φιλόσοφος Σωκράτης.

Ο Σωκράτης

Ο **Σωκράτης** γεννήθηκε και έζησε στην Αθήνα. Αντίθετα από τους σοφιστές, ο Σωκράτης πίστευε και προσπαθούσε να αποδείξει ότι κάποιες αξίες ισχύουν παντού και πάντα. Για να αναζητήσει την αλήθεια χρησιμοποιούσε τη συζήτηση και το διάλογο. Ο ίδιος ο Σωκράτης δεν έγραψε τίποτα. Τον γνωρίζουμε μόνο μέσα απ' όσα έγραψαν οι μαθητές του. Τις πιο πολλές πληροφορίες για τη ζωή και τη διδασκαλία τού Σωκράτη τις έχουμε από τον Πλάτωνα, που ήταν και αυτός μαθητής του και ένας από τους μεγαλύτερους φιλοσόφους στην παγκόσμια ιστορία. Κέντρο της διδασκαλίας του Σωκράτη ήταν ο άνθρωπος. Ιδιαίτερα τον ενδιέφερε να γνωρίσει ο άνθρωπος το Αγαθό (καλό) και την Αλήθεια.

Ο Πλάτωνας

Ο Πλάτωνας άνοιξε στην Αθήνα φιλοσοφική σχολή στο άλσος του μυθικού ήρωα Ακαδημίου. Η σχολή του ονομάστηκε **Ακαδημία**. Ο Πλάτωνας ασχολήθηκε ανάμεσα στα άλλα και με το πώς μπορούν οι άνθρωποι να ζήσουν μαζί. Στα έργα του **Πολιτεία** και **Νόμοι** έφτιαξε ένα πρότυπο γι' αυτή την κοινωνική συμβίωση.

Ο Αριστοτέλης

Ο **Αριστοτέλης** ήταν μαθητής του Πλάτωνα, αλλά είχε μια διαφορετική φιλοσοφία. Για τον Πλάτωνα η πραγματικότητα βρίσκεται στο μυαλό μας. Για τον Αριστοτέλη η πραγματικότητα βρίσκεται στις αισθήσεις μας (την όραση, την ακοή κτλ.). Ο Αριστοτέλης ασχολήθηκε με όλες τις επιστήμες και δημιούργησε την επιστήμη της Λογικής. Ένα από τα πιο σημαντικά έργα του είναι τα **Πολιτικά**. Η σχολή του στην Αθήνα ονομαζόταν **Λύκειο**.

Ρητορική

Παράλληλα με τη φιλοσοφία, αναπτύχθηκε τον 4ο αιώνα π.Χ. στην Αθήνα και η ρητορική. Προϊόντα της τέχνης της ρητορικής είναι οι **δικανικοί λόγοι** και οι **πολιτικοί λόγοι**. Δικανικούς λόγους έγραψε για παράδειγμα ο Αθηναίος μέτοικος **Λυσίας**. Άλλοι ρήτορες ήταν ο Δημοσθένης, ο Αισχίνης και ο Ισοκράτης.

«Λίγη ακόμη ιστορία»

Για τους ρήτορες του 4ου αιώνα μιλήσαμε στη σ. 12.

Οι τέχνες

Αρχιτεκτονική

Μετά το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου η οικονομία δεν πήγαινε καλά. Έτσι δε χτίστηκαν πολλοί ναοί. Τον 4ο αιώνα π.Χ. συνεχίστηκε κάτι που είχε αρχίσει τον 5ο αιώνα: ο συνδυασμός των αρχιτεκτονικών ρυθμών (δωρικός, ιωνικός, κορινθιακός). Για παράδειγμα, ο ναός της Αλέας Αθηνάς στην Τεγέα (Πελοπόννησος) συνδύαζε και τους τρεις ρυθμούς.

Άλλοι ναοί της εποχής είναι του Δία στη Νεμέα, του Ασκληπιού στην Επίδαυρο και του Απόλλωνα στους Δελφούς. Στην Αθήνα χτίστηκαν και ναοί ξένων θεών, όπως αυτός της Ίσιδας, για τους ξένους που κατοικούσαν στην πόλη.

Και στη δυτική Μικρά Ασία το πρώτο μισό του 4ου αιώνα π.Χ. λίγοι ναοί χτίστηκαν. Ο αρχαϊκός ναός της Άρτεμης στην Έφεσο κάηκε, αλλά οι Εφέσιοι έχτισαν αμέσως άλλον (356 π.Χ.). Αυτός ο μεγάλος ναός είχε 117 κίονες. Ακόμη μεγαλύτερος ήταν ο ναός του Απόλλωνα στα Δίδυμα κοντά στη Μίλητο.

5.49

Αναπαράσταση του ναού της Άρτεμης στην Έφεσο.

Τον 4ο αιώνα π.Χ. αναπτύχθηκε η αστική αρχιτεκτονική. Στην Αθήνα χτίστηκε το **Παναθηναϊκό Στάδιο** και το θέατρο του Διονύσου «ντύθηκε» με πέτρα. Στην Επίδαυρο χτίστηκε το φημισμένο θέατρο, όπου γίνονται ακόμη παραστάσεις.

5.51

Το θέατρο της Επιδαύρου (Πελοπόννησος), 4ος αιώνας π.Χ.

5.48

Το μνημείο του Λυσικράτη στην Αθήνα είναι από τα καλύτερα διατηρημένα μνημεία του 4ου αιώνα π.Χ.

5.50

Αναπαράσταση κορινθιακού κιονοκράνου από το ναό της Αθηνάς Αλέας στην Τεγέα. Ο **κορινθιακός ρυθμός** στην αρχιτεκτονική γίνεται δημοφιλής από τον 4ο αιώνα π.Χ.

5.52

Αναπαράσταση της τοιχογραφίας του κυνηγιού από τον τάφο του Φίλιππου Β΄ στη Βεργίνα (Μακεδονία). Είναι από τα λίγα πρωτότυπα έργα ζωγραφικής της αρχαιότητας που έχουν βρεθεί με τις αρχαιολογικές έρευνες.

Ζωγραφική

Ένας από τους σπουδαιότερους καλλιτέχνες του 4ου αιώνα π.Χ. ήταν ο ζωγράφος **Απελλής**. Τα έργα του όμως δε σώθηκαν. Από τον 4ο αιώνα π.Χ. έχουμε λίγα μόνο μεγάλα ζωγραφικά έργα, στους **βασιλικούς τάφους της Βεργίνας**.

Γλυπτική

Ο **Λύσιππος**, σύμφωνα με την παράδοση, ήταν ο μόνος από τους γλύπτες που είχε το δικαίωμα να κάνει αγάλματα του Αλέξανδρου. Ήταν το ίδιο φημισμένος με τον Αθηναίο **Πραξιτέλη**. Τα αγάλματά τους ήταν πολύ εκφραστικά και είχαν έντονη κίνηση. Ο γλύπτης **Σκόπας** από την Πάρο δούλεψε κυρίως το μάρμαρο. Ήταν από τους καλλιτέχνες που έφτιαξαν τα γλυπτά για το Μαυσωλείο της Αλικαρνασσού. Τα περισσότερα γλυπτά της εποχής δεν έχουν σωθεί. Τα γνωρίζουμε από αντίγραφα της Ρωμαϊκής Εποχής.

5.53

Ο **Ερμής του Πραξιτέλη**, ένα από τα πιο ξακουστά αγάλματα της αρχαιότητας, 350 π.Χ. Ολυμπία (Πελοπόννησος), Αρχαιολογικό Μουσείο.

5.54

Τμήμα από τη μαρμάρινη ζωφόρο του Μαυσωλείου της Αλικαρνασσού, μέσα 4ου αιώνα π.Χ. Λονδίνο (Μεγάλη Βρετανία), Βρετανικό Μουσείο.

5.55

Ο «**Αποξυόμενος αθλητής**». Οι αθλητές έξυναν το σώμα τους για να βγάλουν το λάδι. Μαρμάρινο ρωμαϊκό αντίγραφο του έργου του Λύσιππου που ήταν χάλκινο και έγινε το 330 π.Χ. περίπου. Βατικανό, Μουσεία του Βατικανού.